

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SOCIALINĖS PEDAGOGIKOS IR PSICHOLOGIJOS KATEDRA**

Socialinės pedagogikos (socialinio darbo organizavimo) studijų programa

Justina Koriznaitė

**VISUOMENĖS POŽIŪRIS Į VAIKO GRAŽINIMĄ
SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMAI**

Magistro darbas

*Magistro darbo vadovė –
doc. dr. Liuda Radzevičienė*

2012

TURINYS

SANTRAUKA	2
ĮVADAS	3
Pagrindinės magistro darbe vartojamos sąvokos.....	6
I. ŠEIMOS IR SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOS SAMPRATOS	7
1. 1. Šeimos samprata: sąvoka, vertybės ir funkcijos.....	7
1. 2. Socialinės rizikos šeimos samprata ir bruožai.....	12
1. 3. Aplinkybės socialinės rizikos šeimoje, kurios skatina vaiko paėmimą iš šeimos.....	16
II. VAIKO PAĖMIMAS – KRIZĖ ŠEIMOJE	20
2.1. Krizės samprata ir šeimos krizių tipai.....	20
2. 2. Socialinių darbuotojų veikla vaiko paėmimo iš šeimos atveju.....	22
2. 3. Pagalbos procesas socialinės rizikos šeimai, kai vaikas yra paimtas iš šeimos.....	25
III. VISUOMENĖS POŽIŪRIS Į VAIKO GRAŽINIMĄ SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMAI, TYRIMO METODOLOGIJA	27
IV. VISUOMENĖS POŽIŪRIS Į VAIKO GRAŽINIMĄ SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMAI, TYRIMO DUOMENYS IR ANALIZĖ	30
4.1. Respondentų apibūdinimas.....	30
4.2 Socialinės rizikos šeima visuomenėje ir vaiko paėmimas iš jos.....	32
4.3 Pagalba socialinės rizikos šeimoms, iš kurių paimti vaikai.....	40
IŠVADOS	53
Summary.....	59
PRIEDAI	61

SANTRAUKA

Socialinės rizikos šeimose egzistuojančios problemos, tokios kaip nedarbas, smurtas, vaikų nepriežiūra, alkoholio ir kitų psichotropinių medžiagų vartojimas, skatina visuomenės negatyvų požiūrį į jas ir į vaiko grąžinimą minėtoms šeimoms. Todėl tema apie visuomenės požiūrį į socialinės rizikos šeimą, jose augančius vaikus ir pagalbą joms yra aktualus reiškinys ir šiai dienai.

Darbe atlikta teorinė šeimos ir socialinės rizikos šeimos sampratų analizė, atskleisti teoriniai šeimos krizių tipai ir socialinių darbuotojų veiklos pobūdis, paimant vaikus iš socialinės rizikos šeimos.

Iškelta hipotezė, kad visuomenėje vyrauja neigiamas visuomenės požiūris į socialinės rizikos šeimą ir vaiko grąžinimą jai.

Anketinės apklausos metodu buvo atliktas tyrimas, kurio tikslas - atskleisti visuomenės požiūrį į socialinės rizikos šeimą ir vaiko grąžinimą į ją. Atlikta statistinė (aprašomoji dažnių, χ^2 testo) duomenų analizė. Tyrime dalyvavo 178 atsitiktiniai parinkti respondentai.

Empirinėje dalyje nagrinėjama socialinės rizikos šeimos padėtis visuomenėje ir vaiko paėmimas iš jos bei pagalbos būdai minėtoms šeimoms.

Svarbiausios empirinio tyrimo išvados:

1. Visuomenė supranta, kas yra socialinės rizikos šeima ir kokiais pagrindiniais bruožais ji pasižymi, tai - smurtas, vaikų nepriežiūra ir alkoholizmas. Visuomenėje išryškėja socialinės rizikos šeimų smerkimas, o tai įtakoja socialinės rizikos šeimų jaučiamą socialinę atskirtį. Respondentai išskiria du pagrindinius sunkumus, su kuriais susiduria socialinės rizikos šeimos – socialinių įgūdžių neturėjimas ir neigiamas visuomenės požiūris į socialinės rizikos šeimą ir į jų problemas. Socialinės rizikos šeimos visuomenėje yra ignoruojamos, jų problemos atlaidžiai paliekamos spręsti tik tam tikrų institucijų darbuotojams ir specialistams;

2. Pagrindinė ir efektyviausia pagalba socialinės rizikos šeimoms - įvairių institucijų bendradarbiavimas ir komandinis darbas. Pagrindinis pagalbos būdas socialinės rizikos šeimai - parama rūbais ir avalyne. Respondentų nuomone, emocinė parama (užuojauta, išsikalbėjimas, supratimas, išklausymas) nėra reikalinga, kaip viena iš pagalbos rūšių socialinės rizikos šeimai, kai iš jos yra paimti vaikai.

3. Pasitvirtino hipotezė, kad visuomenėje vyrauja neigiamas visuomenės požiūris į socialinės rizikos šeimą ir vaiko grąžinimą jai.

Esminiai žodžiai: socialinės rizikos šeima, vaiko paėmimas iš šeimos, socialinis darbas.

IVADAS

Mokslinė problema. Šeima yra seniausia ir pastoviausia žmonių asmeninio ir socialinio gyvenimo forma. Ji išlaikė tūkstantmečių istorinių, ekonominių, politinių pokyčių, revoliucijų, karų išbandymų kelią. Šeima visada atliko ir atlieka nepamainomą vaikų auginimo, ugdymo ir kartu raidos funkciją (Žibaitis, 1995).

Šeima, kaip socialinė grupė, apima visas gyvenimo sritis ir glaudžiai susijusi su visos visuomenės vystymusi. Sėkmingai funkcionuojanti šeima siekia užtikrinti savo narių fizinį, ekonominį ir socialinį saugumą (Fedulova, 2004). Tačiau neretai atsitinka taip, kad šeimos, atsidūrusios krizinėje situacijoje, nebegali atkurti pažeistos pausiausvyros ir prisitaikyti prie pokyčių, todėl tampa pažeidžiamomis, „neatspariomis“ socialinės rizikos veiksniams, kitaip tariant tampa disfunkcinėmis arba socialinės rizikos šeimomis, kuriose netenkinami narių poreikiai, neatliekamos pagrindinės pareigos bei nepuoselėjamos bendražmogiškos vertybės.

Lietuvoje yra savitas subkultūras turinčių šeimų grupė. Ji gyvena savitą gyvenimo būdą. Kiekviena šeima turi supratimą apie save ir savo aplinką. Tai kelia nerimą dėl ateities, nes šeimoje vaikas perima ir išmoksta kas yra šeimos kultūra, vertybės ir papročiai. Šeimai patekus į krizinę situaciją susiduriama su socialinės rizikos veiksniais, pažeidžiančiais šeimos pusiausvyrą ir sugriaunamas tinkamas jos funkcionavimas (Leonavičius, 1998).

Lietuvoje nuolat didėja šeimų, kuriose vaikai kenčia nuo tėvų nepriežiūros, emocinio atstūmimo, prievartos ir skurdo. Šiose socialiai pažeistose šeimose neužtikrinamas tinkamas vaikų auklėjimas, materialinis jų aprūpinimas, saugumas. Visi minėti veiksniai daro įtaką ne tik vaikystėje, bet ir atsiliepiama tolimesniam, brandžiam asmens gyvenimui. Įprastai tokie asmenys savo gyvenime nesąmoningai kartoja vaikystėje išmoktą tėvų gyvenimo modelį. Tokių asmenų socialinis tinklas paprastai būna labai siauras ir ydingas, pagalbos galimybės ribotos. Jie dažniausiai atsiduria socialinėje atskirtyje. Socialinė atskirtis išgyvenama ir sukūrus savąją šeimą. Socialinis darbuotojas neretai išlieka kaip vienintelis ir pagrindinis asmuo, kuris gali padėti įvardinti ir spręsti iškilusias problemas, inicijuoti ir įtakoti teigiamus pokyčius, grindžiamus bendradarbiavimu.

Socialinės rizikos šeimose dažnai yra pažeidžiamos vaiko teisės. Nėra patenkinami vaiko poreikiai, pasireiškia vaiko apleistumas, nėra sąlygų vaiko tinkamam fiziniam ir emociniam vystymuisi, vaikas neturi galimybių įgyti visuomenėje priimtų socialinių įgūdžių. Todėl tokiu atveju vaikui yra skiriama laikinoji globa, vaikas yra paimamas iš šeimos.

Kaip teigiama „Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme“ (1996), 56 str., 3 punkte, jei „tėvai (tėvas, motina) arba kitas teisėtas vaiko atstovas smurtaudamas arba kitaip sukeldamas pavojų vaikui piktnaudžiauja tėvų valdžia ir dėl to kyla reali grėsmė vaiko sveikatai ar gyvybei, valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija arba valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija kartu su policija nedelsdama paima vaiką iš tėvų arba kitų teisėtų vaiko atstovų ir perduoda jį globoti (rūpintis) Civilinio kodekso numatyta tvarka“. Vaiko atskyrimas nuo šeimos tampa ir vaikų, ir tėvų skaudi problema. Vaiko paėmimą iš šeimos dažniausiai patiria socialinės rizikos šeimos.

Tyrimo mokslinis aktualumas: Tyrimai atlikti apie socialinės rizikos šeimas tik įrodo, jog tai svarbus ir aktualus klausimas šiandieninėje visuomenėje. Tyrime „Socialinės rizikos šeimų problemos: Pagėgių savivaldybės atvejo studija“ (2006) analizuojamos socialinės rizikos šeimos, analizuojama jų padėtis, paplitimas Lietuvoje. Minėtame straipsnyje atlikta socialinės rizikos šeimų narių atliekamų vaidmenų analizė remiantis E. Goffmano vaidmenų teorija. Kondrotaitės G. atliktame tyrime, kuris vadinasi „Socialinės rizikos šeimos Lietuvoje: atvejo studija“ (2006), remiantis socialinių įtampų laukų koncepcija nagrinėjama socialinės rizikos šeimų padėtis bei pateikiama duomenų apie socialinės rizikos šeimas, statistinės analizės rezultatai ir interpretacija. Neretai socialinės rizikos šeimose vaikai patiria smurtą. Tyrime „Vaikų, patyrusių smurtą šeimoje, globos problemos“ (Kairienė, 2005) nagrinėjamos vaikų, patyrusių smurtą šeimoje, saugumo užtikrinimo galimybės. Šiame tyrime taip pat siekta išsiaiškinti, ar globa – vaiko atskyrimas nuo šeimos ir apgyvendinimas globos institucijoje – atitinka jai keliamą saugumo reikalavimą, ar vaikas lankydamasis šeimoje nebepatiria smurto, ir ar įmanoma vaiką grąžinti į šeimą.

Kalbant apie tyrimus, atliktus socialinės rizikos šeimų tema, svarbu paminėti, jog tyrimų, kurie analizuotų visuomenės požiūrį į jas, pastaraisiais metais nėra atlikta. Visuomenės požiūrio atskleidimas galėtų įtakoti socialinių darbuotojų, dirbančių su minėtomis šeimomis, darbo specifikos tobulinimą, prevencinį darbą akcentuojant ne tik vaikus, esančius globoje, tačiau ir socialinės rizikos šeimose esančias problemas.

Socialinės rizikos šeimų gyvenimo problemišumą didina šiuolaikinė visuomenės situacija. Visuomenės ir šeimos problemas sąlygoja tai, kad keičiantis visuomenės socialinėms, ekonominėms sąlygoms, objektyviai keičiasi ir šeima. Ji turi prisitaikyti prie naujų aplinkybių, keisti gyvenimo stilių, savo funkcijas bei elgseną. Tikėtina, kad rizikos šeimos nariai gali patirti žymiai daugiau neigiamų kaitos padarinių. Dėl to kiekvienai šeimai, ir ypačiai rizikos šeimai, šiandien reikia kur kas didesnio dėmesio ir paramos sprendžiant iškilusias problemas.

Pastaruoju metu pastebimas socialinės rizikos šeimų skaičiaus mažėjimas, tačiau ne taip sparčiai, kad galima būtų šią temą nustumti į šalį. Remiantis Lietuvos Respublikos statistikos departamento pateiktais duomenimis, 2010 metais Lietuvoje į socialinės rizikos šeimų apskaitą buvo įrašytos 10 904 socialinės rizikos šeimos, kuriose augo 23 335 vaikai, atitinkamai 2009 metais buvo 11 121 socialinės rizikos šeimų, kuriose augo 24 222 vaikai. Tačiau nors ir esant socialinės rizikos šeimų mažėjimo tendencijoms, problemų jose nemažėja. Dažniausiai pasitaikančios yra girtavimas, tėvystės įgūdžių stoka, netinkamas valstybės teikiamos paramos panaudojimas. Sąlygų tinkamam fiziniam ir emociniam vaikų vystymuisi nebuvimas, kuomet patiriamas skurdas, fizinis ir/arba emocinis smurtas, nepriežiūra. Taip pat prie socialinių problemų priskiriama - galimybių įgyti visuomenėje priimtų socialinių įgūdžių nebuvimas.

Visos socialinės rizikos šeimose egzistuojančios problemos, tokios kaip nedarbas, smurtas, vaikų nepriežiūra, alkoholio ir kitų psichotropinių medžiagų vartojimas, skatina visuomenės neigiamą požiūrį į jas, neigiamą požiūrį į vaiko gražinimą minėtoms šeimoms. Todėl tema apie visuomenės požiūrį į socialinės rizikos šeimas, jose augančius vaikus ir pagalbą joms yra aktualus reiškinys ir šiai dienai.

Tyrimo objektas – visuomenės požiūris į vaiko gražinimą socialinės rizikos šeimai.

Hipotezė – tikėtina, kad visuomenėje vyrauja neigiamas visuomenės požiūris į vaiko gražinimą socialinės rizikos šeimai.

Tyrimo tikslas – atskleisti visuomenės požiūrį į socialinės rizikos šeimą ir vaiko gražinimą į ją.

Uždaviniai:

1. Išanalizuoti šeimos ir socialinės rizikos šeimos sampratas;
2. Atskleisti šeimos krizių tipus ir socialinių darbuotojų veiklos pobūdį, paimant vaikus iš socialinės rizikos šeimos.
3. Atskleisti visuomenės požiūrį į socialinės rizikos šeimą ir vaiko gražinimą į ją.

Tyrimo dalyviai. Kiekybiniame tyrime dalyvavo 178 atsitiktinai parinkti respondentai.

Tyrimo metodai. Literatūros analizė, kiekybinis aprašomasis tyrimas. Kiekybinio tyrimo duomenys rinkti patogiosios imties būdu ir apdoroti taikant SPSS ir Excel programas. Anketinės apklausos metodu buvo atliktas tyrimas, kurio tikslas - atskleisti visuomenės požiūrį į socialinės rizikos šeimą ir vaiko gražinimą į ją. Atlikta statistinė (aprašomoji dažnių, χ^2 testo) duomenų analizė.

Pagrindinės magistro darbe vartojamos sąvokos

1) **Socialinės rizikos šeima** – tai šeima, kurioje narių bendradarbiavimas ir emocinis bendravimas yra sutrikę ir kurios neigiama aplinka neskatina sveiko ir produktyvaus asmenybės augimo ir vystymosi. Tokios šeimos nesugeba tenkinti vaiko emocinių ir fizinių reikmių, be to, bendravimo būdas tokiose šeimose žymiai apriboja vaiko galimybes išreikšti poreikius ir jausmus. (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo“, 2003);

2) **Vaiko paėmimas iš šeimos** - vaiko atskyrimas iš socialinės rizikos, žalojančios aplinkos. (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo“, 2003);

3) **Socialinis darbas** - tai veikla, padedanti asmeniui, šeimai spręsti savo socialines problemas pagal jų galimybes ir jiems dalyvaujant, nežeidžiant žmogiškojo orumo ir didinant jų atsakomybę, pagrįstą asmens, šeimos ir visuomenės bendradarbiavimu (Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatymas, 2006. Žin., 2006, Nr. 17-589);

4) **Socialinis darbuotojas** – socialinį darbą dirbantys asmenys, kurių pareigybės yra išvardintos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2005 m. rugpjūčio 3d. įsakymu Nr. A1-223 „Dėl socialinį darbą dirbančių darbuotojų pareigybių sąrašo patvirtinimo“ (Žin., 2005, Nr. 96-3608) patvirtintame Socialinį darbą dirbančių darbuotojų pareigybių sąrašė.

I. ŠEIMOS IR SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOS SAMPRATOS

1. 1. Šeimos samprata: sąvoka, vertybės ir funkcijos

Šeima yra viena iš seniausių žmonijos sukurtų institucijų. Ji egzistuoja tiek, kiek egzistuoja pati visuomenė ir pripažinta kaip seniausia jos grupė. (Uzdila, 2001) Šeimos svarba bei reikšmė pripažįstama ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, kurioje teigiama, kad būtent šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas. (Miškinis, 2003)

Šeimą, jos funkcijas, vertybes bei paskirtį analizuoja ir nagrinėja daugybė įvairių sričių mokslininkų: pedagogai, sociologai, edukologai, etnologai ir t.t. Šeimos sąvoka labai plati ir, anot G. Navaičio (2002), šeimos apibrėžimų yra paplitę tiek daug, jog šiuo metu būtų sunku nustatyti jų autorystę. Minėtas autorius teigia, kad šeima gali būti skirtingai suprantama įvairių autorių „kaip visuomenės ląstelė, kaip visuomenės raidos produktas, kaip maža grupė, kaip kartu gyvenančių ir turinčių bendrą biudžetą giminaičių grupė“.

Jau nuo senų laikų yra žinoma ir pripažįstama, jog šeima yra ankstesnė ir būtinesnė negu valstybė bei viena seniausių visuomenės institucijų (Pileckaitė – Markovienė, Lazdauskas, 2007). Šiems teiginiams pritaria ir Z. Bajoriūnas (1997), teigdamas, jog šeima – pirminė visuomenės ląstelė, viena iš pagrindinių visuomenės struktūros elementų, o pirminė todėl, jog būtent joje pirmiausia yra ugdomi vaikai, formuojamas asmens charakteris, požiūriai, vertybės, idealai.

Pasak K. Miškinio (2003), šeima – daugiau nei teisinis, visuomeninis bei ekonominis vienetas. Tai meilės ir solidarumo bendruomenė, kuri yra unikaliai suderinta mokyti bei perduoti kultūrinės, etinės, dvasinės, religinės bei visuomeninės vertybes, kurios yra esminės šeimos narių ir visuomenės vystymuisi ir gerovei.

Norint geriau suprasti ir pažinti šeimą bei jos esmę, Z. Bajoriūnas (1997) pabrėžia, jog pirmiausia yra svarbu žinoti, kad „šeima – specifinis pačių bendriausių mūsų visuomenės dėsningumų, jos esmės atspindys“. Autorius teigia, jog tai, kas vyksta visuomenėje, savitai atsispindi ir šeimoje. Juk pirmiausiai šeimoje yra ugdoma naujos visuomenės pamaina, išsaugojamas tautos identitetas. O kad ši pamaina pateisintų ne tik tautos, tačiau ir visuomenės lūkesčius, šeima turi būti tvirta, ir tik tokioje šeimoje yra įmanomas naujos ir jaunos kartos ugdymas bei tautos pažanga (Miškinis, 2003). Antra, kas yra žinotina, norint suprasti šeimos esmę, tai, kad „šeima – sąlyginai uždaras socialinis-psichologinis vienetas (autonimiška aktyviai bendraujančių ir vienas kitą veikiančių žmonių grupė)“.

Anot R. Vasiliausko (1992), vertybės – tai gėrybės, kurios tapo žmogaus vidinio dvasinio gyvenimo dalimi. Z. Bajoriūnas (1997) išskiria tris pagrindines šeimos vertybes:

- Universaliosios vertybės (žmogus, jo pareigos ir pasaulėžiūra, darbas, pagarba gamtai, grožis, gėris, tiesa ir t.t)
- Nacionalinės vertybės (tėvynė, gimtoji kalba, kultūra ir tradicijos, tautiškumas ir pagarba kitoms tautoms, lietuvių charakterio vertybės)
- Šeimos gyvenimos vertybės (šeima, meilė, pareiga, atsakomybė, ištikimybė, garbė ir orumas, žmoniškumas)

Butler I., Roberts G. (2004) išskiria šešias pareigas, kurias turi vykdyti tėvai:

- **Priežiūra.** Tai fizinių ir vaikų poreikių tenkinimas. Šeimose klestintis alkoholizmas, smurtas prieš vaikus trikdo šių poreikių tenkinimą.

- **Saugumo užtikrinimas** – vaikų apsauga nuo kontakto su pavojingais suaugusiais ar kitais vaikais ar nuo savęs žalojimo. Nustatyta, kad yra keturis kartus didesnė tikimybė išsivystyti priklausomybei nuo alkoholio asmenims, pradėjusiems vartoti alkoholinius gėrimus nesulaukus nė penkiolikos metų nei tiems, kurie pirmą kartą vartojo alkoholo būdami dvidešimties ar daugiau. (Leon-Guerrero, 2005). Taigi, yra didelė tikimybė, kad vaikai, augę socialinės rizikos šeimoje, ateityje kartos savo tėvų klaidas

- **Emocinė šiluma** – tai vaiko saugumo, pastovumo ir švelnių ryšių su svarbiausiais suaugusiais užtikrinimas. Kaip minėta anksčiau, socialinės rizikos šeimos vaikai mato daug neigiamų veiksnių, jie negali pajusti emocinės šilumos. Yra pastebėta, kad šie vaikai daugiau linkę į delinkventinį elgesį. Daugelis vaikų iš gerai funkcionuojančių šeimų įveikia savo rizikos faktorius, tokius kaip drovumas ar nepasitikėjimas savimi, tuo tarpu vaikai iš rizikos šeimų susiduria su keliomis rizikomis ir kartu yra labiau linkę į delinkventinę elgseną (Kundrotaitė, 2006)

- **Paskatinimas.** Tėvai turi suteikti vaikams galimybę pajusti sėkmę. Dėl tėvų moralinio nuosmūgio socialinės rizikos šeimose, vaikai auga nepasitikintys savimi, neharmoningi, uždari (Kondrotaitė).

- **Vadovavimas ir ribojimas** – tėvai privalo modeliuoti ir rodyti atitinkamą elgesį bei emocijų kontroliavimą bendraujant su kitais žmonėmis.

- **Pastovumas.** Tėvai privalo nustatyti vaikams aiškias ir tvirtas ribas, į tą patį vaikų elgesį visuomet reaguoti vienodai, kitaip sakant, vaikams reikia pozityvios disciplinos (Sutton,1999).

Tikra šeima yra tokia, kurios gyvenimas grindžiamas visai tautai reikšmingomis bendražmogiškoms vertybėmis, būtent nuo jų priklauso šeimos dorovingumas, tautinė savimonė,

dvasinis susitelkimas ir savijauta (Miškinis, 1993). Tad galima teigti, jog šeimos vertybės yra svarbios visai šeimos atmosferai, padoriam ir teisingam vaikų auklėjimui bei pilietiškumo ugdymui.

Šeimos funkcijos yra suprantamos kaip „sutuoktinių ar kitų jos narių poreikių ir su jais susijusių pareigų vienu kitiems (vyro - žmonai, žmonos - vyrui, tėvų - vaikams, vaikų - tėvams, visos šeimos – pavieniams nariams ir pavienių šeimos narių – visai šeimai, visos šeimos ir pavienių jos narių – visuomenei) atlikimas ir tenkinimas“ (Bajoriūnas, 1997).

Pastebima, jog visos šeimos viduje vyraujančios funkcijos tarpusavyje glaudžiai susijusios, o jų visų pagrindu yra laikomas bendravimas, iš kurio gimsta visos likusios šeimos funkcijos (Pileckaitė – Markovienė M., Lazdauskas T, 2007). Visos šeimos funkcijos nebūtų įmanomos be nuoširdžių, šiltų ne tik sutuoktinių, tačiau ir tėvų bei vaikų tarpusavio santykių.

Kadangi šeima yra viena iš svarbiausių visuomenės institucijų, ji turi atlikti jai skirtus visuomenės vaidmenis. Suaugę šeimos nariai atlieka rūpintojų vaidmenis: sukuria būstą, aprūpina pajamomis, atlieka tėvystės, vaikų priežiūros vaidmenis. Šie vaidmenys yra gyvybiškai svarbūs, nes jie patenkina visų šeimos narių bendrus žmogiškuosius bei ugdymo poreikius. Stebint, kaip atliekamos šios funkcijos, gali būti geriau suprantamas šeimos funkcionavimas (Johnson, 2001).

I. Leliūgienės teigimu (2003) labiausiai su vaikų auklėjimu šeimoje yra susijusios šios šeimos funkcijos: reprodukcinė (reikalinga žmonių giminės pratęsimui); pirminės socializacijos (daro didžiulę įtaką vaiko asmenybės formavimuisi); edukacinė (pabrėžiamas tėvų ugdymas šeimoje, kai jie vaikui rodo dėmesį, švelnumą, rūpestį, saugo nuo gyvenimiškų pavojų bei negandų); psichoterapinė šeimos funkcija (išryškina tai, jog vaikas šeimoje jaustųsi saugus, priimamas, nepriklausomai nuo jo išvaizdos, visuomeninio statuso, finansinės padėties); ekonominė ir namų tvarkymo funkcija.

Anot J. Vaitkevičiaus (1995), viena svarbiausių šeimos funkcijų, kuri lemia žmonijos ateitį ir perspektyvas, yra žmonių giminės tęsimo funkcija. Gimstant vaikams, praturtėja šeimos narių ryšiai, patenkinami tėvų emociniai poreikiai pratęsti save vaikais. Vaikų auginimas reikalauja tam tikro ilgalaikio tėvų pasiaukojimo, daug ko patiems atsisakant bei parodant vaikams tinkamus elgesio modelius. Tačiau nevienodos tėvų patirtys vaikystėje ir susiformavusios nuostatos dažnai turi įtakos sėkmingam auklėjimo būdo pasirinkimui. Daugelis šeimų, kurios turi socialinių problemų, per mažai rūpinasi savo vaikų auklėjimu, išsilavinimu, girtaujantys tėvai dažniausiai tiesiog apleidžia vaikus ir namus. Tuomet vaikų auklėjimas įgyja neigiamų apraiškų: nenuoseklumo, menkos atsakomybės, negatyvių vertybių bei poelgių.

Be visų išvardintų šeimos funkcijų, kurios susijusios su vaikų auklėjimu, K. Miškinis (2003) išskiria ir bendras šeimos funkcijas. Tai:

- Rekreacija, kuri yra suprantama kaip laikas, skirtas šeimos narių poilsiui, fizinėms ir dvasinėms jėgoms, sveikatai atgauti. Sumaniai, išmintingai ir turiningai organizuojamas laisvalaikis mažina šeimos narių ne tik psichinę įtampą, tačiau dažnai švelnina konfliktus, gerina tarpusavio santykius. Šeima yra vienas iš geriausių būdų atpalaiduoti, sušvelninti paties žmogaus konfliktus bei psichinę įtampą. Tačiau yra kelios išlygos, kada šeima neatiela šios funkcijos. Tuomet, kai įtampa darbe yra didelė ir kai šeimos nariai negali persiorientuoti iš darbo atmosferos į šeimos aplinką, kai kiekvienas laukia paguodos ir supratimo iš kito, kai nemoka turiningai organizuoti laisvalaikio. Tada poilsio ir atsipalaidavimo ieškoma ne šeimoje.

- Bendravimas - bendraudami šeimos nariai veikia vienas kitą, keičiasi informacija, sukuria palankią emocinę aplinką. Bendravimas šeimoje vaikui, kaip augančiam žmogui, yra tinkamiausia gyvenimo mokykla. Būdami labai artimi vienas kitam, šeimos nariai gali nesibaimindami rodyti savo emocinę būseną, dalytis džiaugsmiais, pasakoti apie nesėkmes ir nuoskaudas, gauti patarimą pačiu subtiliausiu, intymiausiu klausimu, atgauti ir stiprinti savo dvasines galias, įveikti nerimą ar stresines situacijas. Šeimose, kur prasti šeimos narių santykiai, tilslingai neatliekama bendravimo funkcija, dvasinis gyvenimas yra skurdus, vaikai auklėjami blogai, sutuoktiniai nesutaria, susvetimėja.

- Lytinių poreikių tenkinimas - šeimos reprodukcija nėra vienintelis ir svarbiausias sutuoktinių seksualinių kontaktų motyvas. Sveikas seksualinis gyvenimas praturtina sutuoktinius, teikia daug malonių emocijų, mažina nervinę įtampą, išsklaido rūpesčius, stiprina draugystės, saugumo jausmą, kelia nuotaiką ir darbingumą. Lytinio gyvenimo harmonija taip pat gerina sutuoktinių tarpusavio santykius.

- Tautinis etoso tęstinumas - žmonių bendrumą palaikydamas tradicijų jungtimi, ne tik išplečia socialinių ryšių erdvę dabartyje, bet ir nutiesia gijas toli į praeitį. Etosas – natūralus, ilgainiui susiklostęs istorinis dorumo paveldas, tai gyva tautos dvasia, siejanti mus su praeitimi. Etoso tęstinumas puoselėjamas šeimoje. Lietuvių tautos etninės kultūros kloduose slypi vaiko tautiškumo ir dorovingumo, dvasingumo ugdymo versmės. Tai ypač svarbu dabar, kai šeima, auklėjimo darbe pasitelkusi etosą, gali objektyviai prisidėti prie lietuvių tautos vienijimo bei jos gaivinimo.

Šeimos funkcijų laikymasis yra svarbus kiekvienai šeimai, nes tos šeimos, kurios susiduria su sunkiomis bei iki šiol nepatirtomis problemomis ir procesais, privalo prisitaikyti prie naujų gyvenimo sąlygų ar vykstančių permainų. Svarbu pabrėžti, jog būtent šiuo metu šeimų gyvenimą

stipriai lemia ekonominiai, socialiniai, technologiniai visuomenės pokyčiai. Yra šeimų, kurios stengiasi prisitaikyti prie sparčiai besikeičiančių gyvenimo sąlygų ir siekia darnaus bei pilnaverčio gyvenimo, tačiau akivaizdu, jog šiuo metu sparčiai keičiantis visuomenės socialinėms, ekonominėms sąlygoms, ne kiekviena šeima sugeba sėkmingai prisitaikyti. Darbo autorės nuomone, vieni iš pagrindinių veiksnių, kurie lemia esminius ir pagrindinius šeimos pokyčius yra nedarbas, būsto bei patarnavimų, paslaugų kainos, didžiulė prekių pasiūla ir kt. Dauguma šeimų nepajėgia iš karto sėkmingai pereiti socialinius išbandymus, dalis jų tampa socialinės rizikos šeimomis, kurių visuomenė dažniausiai būna nepasiruošusi tinkamai priimti. Pastebima, jog pradėjo didėti skyrybų, pakartotinių vedybų, nesantuokinių šeimų skaičius, gimstamumo rodiklis tik nežymiai didėja, auga vienišų žmonių skaičius, o smurtas ir prievarta kai kuriose šeimose tapo įprastu reiškiniu šiandienos gyvenime.

Šeimoje nuolat vyksta pokyčiai, kurie vienaip ar kitaip veikia šeimą ir vaiką. Atsiradus pokyčiui vienoje sistemos dalyje, yra veikiama visa sistema, pvz. vienam iš tėvų pradėjus vartoti alkoholį, visa šeima suseraga ko-alkoholizmu. Pasak L. C. Johnson (2001) šeima susikuria mechanizmus, kurie padeda įveikti pokytį arba prisitaikyti prie besikeičiančių sąlygų – tai padeda šeimai atstatyti sutrikusią pusiausvyrą. Siekiant įveikti šeimos sutrikimą reikia siekti pokyčio ne tik sutrikusioje šeimos sistemos dalyje, bet ir visoje šeimoje.

Šeimos funkcionavimą analizuoja daugelis socialinių mokslų atstovų. G. Navaitis (1999) apibūdina šeimos funkcionavimą, pagrindiniu kriterijumi laikydamas šeimos šeimos emocinį klimatą, kurį lemia šeimos narių bendravimas. Šiuo požiūriu šeimos gali būti:

- Optimaliai funkcionuojančios – šilti santykiai, humoras, ambivalnetiškų jausmų gerbimas, intymumas ir individualaus pasirinkimo galimybė.
- Adekvačiai funkcionuojančios – santykinai aiškios bendravimo formos, jausmų ambivalencija kartais pripažįstama, kartais neigiama, kovos periodai keičiasi su šiltumo ir intymumo periodais.
- Vidutiniškai funkcionuojančios – komunikacija tarp šeimos narių santykinai aiški, bandoma kontroliuoti kitus, šeimos narių pyktį, nerimą, ambivalnetiškiems jausmams nepritariama.
- Ribinės – chaotiška, tironiška kontrolė, frigidinės šeimos gyvenimo taisyklės, didelė emocinė distancija tarp šeimos narių, nuolatinė depresija ir priešiškas.
- Pažeistos – pažeista komunikacija tarp šeimos narių, bendravimas stereotipinis, vertinimai ciniški, demonstruojamas priešiškas, neigiama jausmų ambivalencija.

G. Kvietkienė (2000) šeimą pabrėžia, kaip unikalią socialinę instituciją. Kai šeimoje prątesinama gyvybė, tai gyvybei suteikiamos pirmosios socializacijos pamokos, vaikas tampa šeimos, grupės nariu. Šeima tai vaiko socialinio gyvenimo centras, kuris sieja jį su kitomis socialinėmis institucijomis bei organizacijomis. Pasaka Z. Bajoriūno (1999), šeima yra kaip bendruomenė, kuri turi savo pareigas bei atsakomybę. Šeima taip pat atlieka visas funkcijas, kurios apima viso gyvenimo sritis, ko negali duoti kita jokia institucija. Šeima yra vaiko augimo bei gerbūvio ir saugumo garantas.

Aukščiau pateikta sėkmingo šeimos funkcionavimo sąlygų ir prielaidų apžvalga patvirtina esminį šeimos, kaip pirminės socializacijos instituto, vaidmenį kiekvieno žmogaus gyvenime. Akivaizdu, kad šeima, kurios funkcionavimas sutrinka, neturi galimybių užtikrinti sėkmingos vaiko socialinės raidos sąlygų. Taigi ir šeima, ir vaikas išgyvena krizę. Tęstinė krizė formuoja aplinkybes, kurioje šeima priskiriama rizikos šeimų grupei pagal Lietuvoje egzistuojančius įstatymus.

Be abejo visų mūsų slypinčių galimybių atsiskleidimui nepakanka harmoningos šeimos, nepakanka vien tėvų meilės ir dėmesio. Formuojanti aplinkos įtaka bet kuriuo požiūriu gali padėti arba trukdyti vaiko vystymuisi. Vaikystėje daug lemia kitų artimųjų meilė ir dėmesys. Tačiau jei šeimoje vaikas jautėsi saugiai ir tvirtai, vėliau visa tai jam padeda ugdytis kaip pilnavertei optimaliai funkcionuojančiai asmenybei. Jeigu šie pirminiai įgūdžiai nesusiformuoja, tai tolimesniame gyvenimo etape juos ugdyti daug sunkiau. Tokie suaugę žmonės dažniausiai lieka netvirti ir nepasitikintys savimi, nesugeba prisirišti, gali užmegsti daug kontaktų su kitais, tačiau jie būna paviršutiniški.

1. 2. Socialinės rizikos šeimos samprata ir bruožai

Šiuolaikinėje visuomenėje vis dažniau šeimose pasireiškia skurdas, alkoholizmas, fizinis ir seksualinis smurtas, vaikų seksualinis išnaudojimas, narkomanija. Visos šios problemos sukelia krizines situacijas šeimose, kuriose dažniausiai šeima be pagalbos negali išsivaduoti ir sugrįžti į „normalų“, pilnavertį gyvenimą.

Šeima, kaip socialinė grupė, apima visas gyvenimo sritis ir yra glaudžiai susijusi su visos visuomenės ypatumais. Sėkmingai funkcionuojanti šeima siekia užtikrinti savo narių fizinį, ekonominį ir socialinį saugumą (Fedulova, 2004). Tačiau neretai atsitinka taip, kad šeimos, atsidūrusios krizinėje situacijoje, nebegali atkurti pažeistos pusiausvyros ir prisitaikyti prie pokyčių, todėl tampa pažeidžiamomis, „neatspariomis“ socialinės rizikos veiksniams, kitaip tariant tampa disfunkcinėmis arba socialinės rizikos šeimomis, kuriose netnekinami šeimos narių poreikiai, neatliekamos pagrindinės pareigos bei nepuoselėjamos bendražmogiškos vertybės. Būtent socialinės

rizikos šeimose dažnai yra pažeidžiamos vaiko teisės. Nėra patenkinami vaiko poreikiai, pasireiškia vaiko apleistumas, nėra sąlygų vaiko tinkamam fiziniam ir emociniam vysymuisi, vaikas neturi galimybių įgyti visuomenėje priimtų socialinių įgūdžių. Todėl tokiu atveju vaikui skiriama laikinoji globa.

Įvairiuose reglamentuojančiuose dokumentuose bei skirtingų autorių darbuose socialinės rizikos šeimos apibrėžimų yra apstu, tačiau jie vienas nuo kito šiek tiek skiriasi. Kaip rašoma Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakyme „Dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo“ (2003), „socialinės rizikos šeima – tai šeima, kurioje narių bendradarbiavimas ir emocinis bendravimas yra sutrikę ir kurios neigiama aplinka neskatina sveiko ir produktyvaus asmenybės augimo ir vystymosi“. Būtent tokios šeimos nesugeba tinkamai prižiūrėti ir tenkinti vaiko emocines ir fizines reikmes, taip pat bendravimo būdas tokiose šeimose dažnai apriboja vaiko galimybes išreikšti savo poreikius, polinkius, ineterus ir jausmus. Vaikai, kurie auga socialinės rizikos šeimose, turi labai žemą savęs vertinimą, netiki, kad jų poreikiai yra svarbūs, reikšmingi ir gali būti patenkinti, jie nepasitiki savimi ir kitais žmonėmis, neturi tinkamų socialinių įgūdžių, sunkiai adaptuojasi visose aplinkose.

„Valstybinės šeimos politikos koncepcijos projekte“ (2008) socialinės rizikos šeima aprašoma kaip „šeima, kurioje auga vaikų iki 18 metų ir kurioje bent vienas iš tėvų piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis, yra priklausomas nuo azartinių lošimų, dėl socialinių įgūdžių stokos nemoka ar nesugeba tinkamai prižiūrėti vaikų, naudoja prieš juos psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą, gaunamą valstybės paramą panaudoja ne šeimos interesams, reikmėms, ir todėl iškyla pavojus vaikų fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystymuisi bei saugumui“.

Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakyme „Dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo“ (2003) yra išskiriami šie socialinės rizikos šeimų tipai:

- Kai vienas arba abu tėvai turi žalingų įpročių ar neįveikiamų potraukių (vartoja kvaišalus, demonstruoja palaidą seksualinį elgesį, lošia azartinius žaidimus, serga bulimija ar anoreksija, per daug laiko praleidžia darbe);
- Kai vienas ar abu tėvai grasina, naudoja fizines bausmes, kaip pagrindinę disciplinos priemonę. Šiuo atveju vaikai gali būti fizinio smurto liudininkais arba priversti dalyvauti baudžiant brolius ir seseris, arba gyvena baimėje dėl galimų agresijos protrūkių;

- Kai vienas arba abu tėvai naudoja vaikus kaip savo nuosavybę, kurios pagrindinis tikslas tenkinti tėvų fizinius ir emocinius poreikius (pvz., depresiška mama niekur neleidžia vaiko, nes jai liūdna vienai);
- Kai vienas arba abu tėvai netenkina arba grasina netenkinti vaiko gyvybiškai svarbių poreikių (aprūpinti valgiu, drabužiais, neleisti ilsėtis);
- Kai vienas arba abu tėvai naudoja stiprią autoritarinę kontrolę, kaip auklėjimo priemonę;
- Šeima fanatiškai seka tam tikrais tikėjimais ar stereotipais (religiniais, finansiniais, politiniais ir pan.).

Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakyme „Dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo“ (2003) pabrėžiama, jog krizės metu yra be galo svarbu suteikti pagalbą šeimai, nes užsitęsę šeimos konfliktai, skyrybos, artimo žmogaus netektis, ryškūs socialiniai ir ekonominiai pasikeitimai, traumos dažniausiai neišvengiamai sukelia šeimai daugybę problemų ir stiprių emocinių išgyvenimų. Dokumente taip pat pabrėžiama, kad užsitęsusi krizė sutrikdo šeimos funkcionavimą, sukelia įvairias naujas problemas, veda į gilėjančią depresiją ir neviltį.

Socialinės rizikos šeimose neretai vaikas būna paimamas iš šeimos. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakyme „Dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo“ (2003) rašoma, jog vaiko paėmimas iš šeimos – tai vaiko atskyrimas iš socialinės rizikos, žalojančios aplinkos.

Vaiko atskyrimas nuo šeimos dabartinėje visuomenėje tampa ne tik vaikų, tačiau ir tėvų skaudi problema. Atliktų tyrimų statistika apie vaikų nepriežiūrą, jų atskyrimą iš šeimos tik patvirtina, kad modernėjančioje visuomenėje vis dar didelis skaičius socialinės rizikos šeimų, kurios nesugeba tinkamai prižiūrėti, globoti bei auklėti savo vaikus. Liūdina tai, kad viena populiariausių prevencijos priemonių šiai problemai spręsti yra vaikų atskyrimas nuo šeimos – jų įkurdinimas laikinosios globos institucijose.

Be galo svarbu padėti vaikams, kurie auga socialiai pažeistose socialinės rizikos šeimose. Tokiose šeimose tėvai dažniausiai neturi elementarių socialinių įgūdžių auginti vaikus, juos prižiūrėti, bendrauti su jais, nesugeba spręsti iškilusių problemų, situacijų, konfliktų, dažnai pasireiškia ir tėvų smurtas prieš vaikus, o neretai ir tarpusavyje. Tokių šeimų skaičius Lietuvoje, deja, vis dar yra didelis, kadangi socialinės pagalbos šeimai srityje ilgą laiką buvo visiškai štilius: švietimo įstaigos rūpinosi tik vaikų švietimu, sveikatos priežiūra buvo orientuota tik vaikų sveikata, ir pan., o socialinės rizikos vaikų ir šeimų problemoms spręsti nesiimta jokių konkrečių

veiksmingų priemonių, jos buvo nustumiamos į šoną, nebuvo tiriamos ar sprendžiamos. Todėl šiandien yra dar vis gan didelis skaičius socialinės rizikos šeimų bei jose augančių vaikų.

Socialinių problemų turinti šeima dažnai nori gauti piniginę valstybės institucijų paramą bei išmokas. Tačiau pirmiausia reikėtų įsigilinti į tokių šeimų gyvenimo būdą, toleruojamas vertybes. Darbo autorės nuomone, daugumai socialinės rizikos šeimų piniginei parama dažniausiai nekeičia jų gyvenimo kokybės. Šeimos, kuri yra nepajėgi vykdyti savo funkcijų, reikia psichologinės, informacinės ir kitos socialinės pagalbos, taip pat padėti formuoti tinkamas šeimos vertybes bei nuostatas, išmokyti ugdyti valią ir atsakomybę.

Pasak Kondrotaitės (2006) socialinės rizikos šeima, tai socialinis institutas, viena vertus, ir maža pirminė socialinė grupė, kita vertus, kuri dėl savo ypatybių neatitinka savo paskirties, nevisiškai vykdo savo funkcijas, yra veikiamą neigiamų socialinių veiksmų ir koreliuoja su socialinės rizikos grupėmis, keliančiomis grėsmę normaliam visuomenės funkcionavimui. Panašiai teigia ir I. Leliūgienė (2003) apibrėždama, kad socialinės rizikos šeima yra tokia šeima, kurios socialinis funkcionavimas dėl objektyvių ar subjektyvių priežasčių sutrikdytas. Socialinė rizika gali atsirasti nepalankioms ekonominėms ir psichologinėms sąlygoms, dėl kylančių sunkumų auklėjant vaikus, kai vartojant alkoholį kyla konfliktai tarp šeimos narių. Pasak I. Leliūgienės (1997), rizikos veiksniai, kurie lemia socialinės rizikos šeimų atsiradimą, salygiškai galima suskirstyti į dvi dideles grupes:

- Šeimos struktūros ypatumai (nepilnos, menkai aprūpintos šeimos; šeimos, kuriose yra neįgalių arba lėtinėmis ligomis sergančių asmenų, kuriems būtina nuolatinė priežiūra; šeimos, kurios vienas ar keli nariai yra įkalninti įstaigose arba ką tik grįžo iš jų ir yra socialinės adaptacijos procese; taip pat kai šeimoje gyvena asmenys, priklausantys kokiai nors socialinės rizikos grupei).
- Šeimos narių tarpusavio sąveikų pobūdis (bednrų visuomeninio gyvenimo ir buitinių interesų ir tikslų nebuvimas, nepatikimumas ir nepasitikėjimas vienas kitu, tarpusavio supratimo bei palaikymo nebuvimas, grubūs ir žiaurūs santykiai su artimaisiais).

Akivaizdu, kad socialinės rizikos šeimą gali paveikti abiejų minėtų grupių rizikos veiksniai. Šeima tam tikru savo gyvenimo laikotarpiu gali būti nepilna ir menkai aprūpinta bei jos nariai gali neturėti bendrų interesų ir nepasitikėti vieni kitais. Galima būtų išskirti šeimos bruožus, kuriais pasižymi socialinės rizikos šeimos:

- Girtaujantys tėvai, kurie ne tik nesugeba tinkamai pasirūpinti savo vaikais, bet juos terorizuoja, moralizuoja, muša, smurtauja psichologiškai, o namuose dažnai renkasi kompanijos, nuolat vyksta išgertuvės, ir vaikas mieliau laiką leidžia gatvėje nei tokiuose namuose;

- Nėra pragyvenimo šaltinio, abu tėvai niekur nedirba, neturi kur gyventi arba gyvena netinkamuose gyventi būstuose, nuolat kraustoso iš vienos vietos į kitą, namuose trūksta buitinių reikmenų ir maisto, vaikas verčiamas arba priverstas elgetauti, kad galėtų prasimaitinti.
- Netinkamas tėvų pavyzdys vaikams, kai tėvai užsiima nusikalstama veikla, su kitais žmonėmis elgiasi nesąžiningai, o vaikai mato nederamo elgesio pavyzdžius ir patys lengvai perima tėvų elgesio modelius.
- Vaikui skiriama nepakankamai dėmesio, nors tėvai nesidomi jo interesais, veikla, nebendrauja su juo, vaikui tenka ieškoti žmonių, kurie jį vertintų, ir gali atsitikti, kad savo vertę jis pajaus užsiimdamas nusikalstama veikla, vartodamas alkoholį, narkotines medžiagas, viso to išmokęs gatvėje, netinkamų draugų rate.

1. 3. Aplinkybės socialinės rizikos šeimoje, kurios skatina vaiko paėmimą iš šeimos

Skurdas. Skurdą apibrėžti yra gana sunku, nes dažniausiai skurdo ribą apibrėžia konkretus laikmetis ir jo socialinės bei ekonominės aplinkybės. R. Lazutkos (2001) teigimu, skurdas pasireiškia lėšų stygiumi, nesugebėjimu dalyvauti visuomeniniame gyvenime, diskriminacija, socialine atskirtimi. Skurdas šeimoje tiesiogiai atsiliepią visiems šeimos nariams, jis didina šeimos narių nepasitikėjimą, nusivylimą, atsiranda neviltis, jaučiamas pažeminimas, pyktis. Skurde gyvenanti šeima tampa nepajėgi tinkamai atlikti šeimos funkcijas, stiprėti, socializuotis. Tokios šeimos nariai nesugeba tinkamai pasirūpinti savimi, mylėti, gerbti savęs, tuo labiau, ir kitų.

Skurdą šeimoje dažniausiai įtakoja nedarbas. Statistikos departamento duomenimis nedarbo lygis 2000 m. Lietuvoje tarp moterų buvo 13,9%, vyrų – 18,8%, 2009 m., lyginant su 2000 m. duomenimis, nedarbas šalyje šiek tiek sumažėjo (moters – 10,4%, vyrai – 17,0%). 2010 m. Lietuvoje nedarbo lygis vėl pradėjo didėti ir siekė didesnius procentus nei 2000 m.: moters – 14,4%, vyrai – 21,2%. (<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1302&PHPSESSID=02073151a4135b07eb3031256b253402>). Iš pateiktų skaičių galima teigti, jog nedarbas Lietuvoje didėja, kyla vis didesnė grėsmė taip pat ir skurdo didėjimui.

V. Kanopienės ir A. M. Pavilionienės (1997) teigimu, socialinė ekonominė padėtis visuomenėje (nedarbas, žemas išsilavinimo lygis, skurdas ir kt.) apsunkina ir riboja vaikų teises normaliai gyventi, vystytis bei socializuotis. Vaikai, kurie gyvena skurdžiose šeimose turi menkesnes išsilavinimo galimybes. Taip atsitinka todėl, kad patys tėvai nevertina išsilavinimo, neskatina ir nesidomi vaikų gabumais, mokslo įvertinimais bei pasiekimais. Skurdžiai gyvenanti šeima dažnai nepajėgia sudaryti tinkamų sąlygų vaiko mokymuisi namuose, papildomam ugdymui bei studijoms. Skurdas šeimoje – palankiausia terpė prievartai ir smurtui.

Smurtas. „Smurtas – vieno žmogaus ar žmonių grupės prievartos veiksmas prieš kitą žmogų ar žmonių grupę, turint iš to kokios naudos ar pasitenkinimo“ (Kučinskas Kučinskienė, 2000). Visada ir visose visuomenės šeimose pasitaikydavo nepriežiūros ar smurto prieš vaikus šeimoje, tačiau ilgą laiką tai buvo laikoma privačiu šeimos reikalu, į kurį visuomenė dažniausiai nesikišdavo („Lietuvos šeima“, 1994-1995). Kaip teigiama „Vaikų teisių apsaugos tarnybų duomenyse apie vaikų padėtį Lietuvoje per 2007m.“ (2007) pastaraisiais metais Lietuvoje vis daugiau nerimo kelia smurtas prieš vaikus. Visa informacija, kuri būna pateikta žiniasklaidoje apie smurtą šeimose, tėra tik nedidelė dalis to, kas iš tikro vyksta smurtą patiriančiose šeimose ir tik menka smurto šeimoje dalis yra viešinama. Tačiau pastaruoju metu vis daugiau kalbama apie smurtą prieš vaikus, su šia problema dirba vis daugiau įvairių sričių specialistų.

K. Miškinis (2003) smurtą išskiria į tris dalis – fizinį smurtą, psichologinį smurtą bei seksualinį smurtą. Autoriaus teigimu, „fizinė prievarta – tai mušimas, apdegimas, skandinimas, stumdymas, nuodijimas, bet koks kitas skausmo sukėlimas“, taip pat prie fizinio smurto priskiriamas vaikų nugirdymas, pratinimas prie narkotinių medžiagų, ir kartais netgi per stiprus vaiko vystymas. Fizinio smurto atvejų dažniausiai pasitaiko šeimos socialinio ir ekonominio nepritekliaus kontekste, kai į smurtavimą linkę tėvai pasidaro nejautrūs ir žiaurūs savo vaikams (Mash, Wolfe, 2002). Nors psichologinis smurtas prieš vaikus yra ne taip akivaizdžiai pastebimas, tačiau jo pasekmės vaikui gali būti labai rimtos. Kai vaikas šeimoje pastoviai kritikuojamas, nuvertinamas, šmeižiamas, terorizuojamas, jis tampa baimingas, pasyvus, nyksta jo pasitikėjimas savimi, nuolat laukia kitų žmonių pritarimo ar nurodymo.

Šeima pirmiausiai yra atsakinga už vaikų apsaugą nuo smurto, ji turi užtikrinti vaikui fizinį ir emocinį saugumą, tačiau pastaruoju metu ypač paplito smurtas prieš vaikus namuose. Vaikai dažniausiai patiria smurtą šeimoje arba jiems artimoje aplinkoje (Smurtas šeimoje: prevencija, intervencija ir galima pagalba, 2008). Dažniausi kaltininkai yra tėvai, patėviai, globėjai, broliai, kiti šeimos nariai. Smurtas namuose kartais naudojamas kaip auklėjimo priemonė, pasireiškianti fiziniu, žeminančiu baudimu.

Smurtas yra viena iš didžiausių socialinės rizikos šeimų problemų. Statistikos departamento duomenimis, kas septintas užregistruotas nuo nusikalstamų veiklų nukentėjęs vaikas, nukentėjo nuo tėvo ar motinos (2007 m. nuo tėvų nukentėjo 614 vaikų), daugiau nei pusė (59 proc.) nukentėjusių vaikų buvo 14–17 metų amžiaus paaugliai, du trečdaliai – berniukai. (<http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=2597>)

Vaiko nepriežiūra - viena iš aplinkybių, kai vaikas gali būti paimamas iš šeimos. Vaiko nepriežiūra - tai ilgalaikis fizinių ir psichinių vaiko poreikių netenkinimas, dėl kurio dažnai kyla grėsmė pilnavertei vaiko raidai, nesirūpinimas vaiko maitinimu, rengimu, fiziniu saugumu, sveikata. Svarbu paminėti ir psichinių vaiko poreikių netenkinimą. Tai nesirūpinimas vaiko socializacija, lavinimu, pametimas, išvijimas iš namų (Smurtas šeimoje: prevencija, intervencija ir galima pagalba 2008). Nepriežiūra gali būti ir pačių vaikų atsiribojimas nuo šeimos, tėvų, auklėtojų abejingumas vaikams, susvetimėjimas. Tai gali sąlygoti vieno iš tėvų netektis arba ilgas jų nebuvimas, taip pat svarbus šeimos mikroklimatas (konfliktai, skyrybos, amoralus gyvenimas ir t.t.) (Leliūgienė I., 2003). Sutton (1999) teigimu, vaiko nepriežiūros padariniai gali būti labai kenksmingi vaikui ir atsiskleisti po ilgesnio laiko. Tai mažina vaiko savigarbą, gadina jo fizinę sveikatą, o nuolatinis nesirūpinimas vaiku gali pasibaigti net mirtimi.

Alkoholizmas. Alkoholizmas - viena iš pagrindinių priežasčių, kuri nulemia šeimos priklausymą socialinei rizikai. Šeimos nariai, dažniausiai tėvai, išgėrę alkoholio neretai muša, terorizuoja savo vaikus, juo žemina, skaudina, įžeidinėja, trokšta įrodyti savo galią ir jėgą, pasinaudodami smurtu. Šeimoje, kurioje yra tėvų alkoholikų, vaikai būna uždari, dirglūs, jautrūs, emociškai pažeisti. Netinkamas tėvų elgesys dažnai nulemia ir vaikų tokį patį elgesį. Jie pradeda vagiliauti, meluoti, pasiteisindami, jog ir tėvai taip pat elgiasi.

Alkoholizmas vis dar viena iš sudėtingiausių problemų. Jo pasekmės yra tokios, kad formuojasi atskira visuomenės grupė – šeimos, priklausomos nuo alkoholio. Alkoholio vartojimo tradicijos atsiranda daug anksčiau negu poreikis alkoholiui. Klausimas yra, ar susimąstoma apie galimas pasekmes. Pasak J. G. Woititz (1999), užaugę su alkoholiu vartojančiais tėvais vaikai nežino, kas yra tikra šeima. Viso to nematę nuo vaikystės ir mano, kad visos šeimos yra tokios, kaip jų. Tokiose šeimose tėvai dažniausiai duodavo labai prieštarigus nurodymus. Mažai kas šeimoje domėdavosi galutiniais darbo rezultatais, nes visų šeimos narių pagrindinė energija buvo nukreipta į alkoholizmą.

Pasak K. Miškinio (2006) girtavimas tai viena pagrindinių šeimos iširimo priežasčių. Geriantys tėvai vis labiau panyra į alkoholi, į asocialių gyvenimą. Jie vis rečiau rūpinasi šeimos ir

artimųjų likimu, praranda darbus. Smukdami į alkoholio liūną, jie tampa netinkami jokiam socialiniam vaidmeniui atlikti, jie nyksta kaip tėvai, kaip šeimos nariai, degraduoja. Grįžęs į namus, neblaivus kelia triukšmą, plūstasi, mušasi, neduoda ramybės vaikams bei kitiems. Dėl to nutrūksta dvasiniai sutuoktinių ryšiai. Tokioje šeimoje vaikai neturi galimybių mokytis užmegzti meilės, draugystės santykius. Todėl sukūręs savo šeimą, asmuo taip pat nemoka juos plėtoti ir saugoti.

G. Sakalauskas (2000) teigia, kad asmuo, kuris priklauso nuo alkoholio, kelia pavojų sau, savo šeimai ir kitiems amenims. Jie dažnai mėgsta rizikuoti, nes nenori pasirodyti, jog iš tiesų bijo. Alkoholi vartojančių šeimų vaikai dažniausiai auga tokiose šeimose, kuriose būdingas uždarumas, konfliktai, šaltumas, tylėjimas, neigimas.

Socialinės rizikos šeimoje, kurioje vyrauja prievarta, netoleruotinas elgesys, alkoholizmas ir nepriežiūra, augantis vaikas perima didžiąją dalį tėvų neigiamo elgesio bruožų, o šeimoje įgytas požiūris atsiliepia visą gyvenimą (Jakavičius V., 1998).

Apibendrinant galima teigti, kad vartojant alkoholį atsiranda socialinės, fizinės ir emocinės problemos. Nuo alkoholio priklausomo šeimos nario problemos sąlygoja neigiamas pasekmes: šeimos išyra, nes vartojantis alkoholį smurtauja ir šeimos nariams sunku prisitaikyti, vaikams sunkiau sekasi mokytis, jie valkatauja, nesugeba užmegzti artimus ryšius, jiems tampa būdingas uždarumas, šaltumas.

Vaikams iš socialinės rizikos šeimų, kurie patiria fizinį, emocinį ar seksualinį smurtą, socialinį apleistumą, kenčia skurdą šeimoje, viena iš pagalbos priemonių yra atskyrimas nuo šeimos, kai vaikas laikinai įkurdinamas globos institucijoje, kurioje jam suteikiama kvalifikuota ir reikalinga pagalba, padedanti išgyventi.

Suaugusiųjų vaikystės patirtys, kai augdami socialinės rizikos šeimoje jie būdavo tėvų tinkamai neprižiūrimi ir dėl to valkataudavo, elgetaudavo, turėdavo elgesio problemų mokykloje arba dažnai ir nelankydamo mokyklos, sufomuoja atitinkamą mentalinę struktūrą. Pastaroji (habitus) keičiama ilgai ir sunkiai (Bordieu, 1990). Būdami paaugliais socialinės rizikos šeimoje augantys vaikai pradeda piktnaudžiauti alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis medžiagomis, įsitraukia ar būna linkę įsitraukti į nusikalstamą veiklą, patiria smurtą iš tėvų.

Apibendrinant skyriuje analizuotą literatūrą galima teigti, kad:

- Šeima suprantama kaip sistema, kurią sudaro kelios posistemės. Šeima egzistuoja tam tikrą laiką, yra susieta stipriais tarpusavio ryšiais, taip darydama labai didelę įtaką kiekvienam savo

nariui. Kiekvienam žmogui jo šeima kaip sistema yra labai svarbi, nes čia įsisąvinamos taisyklės, susiformuoja bendravimo, išgyvenimo, reagavimo į stresą modeliai, kurie lydi visą gyvenimą ir yra labai svarbūs suaugusiojo gyvenimo etape kuriamos šeimos funkcionavimui.

- Socialinės rizikos šeima, tai šeima, kurioje sutrikęs šeimos funkcijų atlikimas. Šeima nebesugeba tenkinti savo šeimos narių poreikių, kai vienas ar abu šeimos tėvai piktnaudžiauja alkoholiu. Tokios šeimos skursta, šeimos narių socialiniai įgūdžiai menki, vaikai neprižiūrimi. Tokiose šeimose neretai naudojama socialinė, psichologinė ar fizinė prievarta. Šeimose yra sutrikęs narių bendradarbiavimas ir emocinis bendravimas, vyrauja neigiama aplinka, netenkinami vaiko emociniai, socialiniai ir fiziniai poreikiai. Dažnai socialinės rizikos šeimos nariai nepasitiki savimi, menkai motyvuoti keisti gyvenimo būdą, linkę ir toliau vartoti alkoholį ir gyventi kitokį socialiai nepriimtą gyvenimą.

II. VAIKO PAĖMIMAS – KRIZĖ ŠEIMOJE

2.1. Krizės samprata ir šeimos krizių tipai

Krizės terminas yra žinomas ir naudojamas jau nuo senų laikų. Dar Hipokrato laikais šis terminas reiškė ligos kulminaciją, kai ligos simptomai sustiprėja, o po to staiga temperatūra krenta, būklė arba pagerėja, arba pablogėja (Liobikienė, 2006). Krizių teorijai didžiausią įtaką turėjo socialinių ir medicinos mokslų, tokių kaip psichologija, sociologija, psichiatrija bei paties socialinio darbo, raida (Socialinio darbo enciklopedija, 1994).

G. Olporto (1998) teigimu, krizė – tai emocinio ir protinio streso situacija, reikalaujanti greitų permainų, kurios gali iššaukti asmenybės struktūros pokyčius: progresyvius arba regresyvius. Regresyvūs pokyčiai apibūdinami kaip labai pavojingi, nes tuomet žmogus vadovaujasi ankstesniais prisitaikymo modeliais, kurie gali sukelti priešišumą ar gynybines reakcijas, dezorganizuoti elgesį ar net sulėtinti asmenybės psichosocialinę raidą. N. Liobikienė (2006) pateikia psichologijoje dažniausiai vartojamą Lindemanno bei Caplano krizės apibrėžimą: „Krizė – tai sveiko žmogaus reakcija į sunkią situaciją, kurioje negalima pasinaudoti turimais problemų sprendimo įgūdžiais, nes jų nebepakanka“.

Autorė išskiria keturis krizės išsivystymui svarbius faktorius:

- Netikėto įvykio, sunkios situacijos stiprumas;
- Asmenybės branda, sugebėjimas įveikti sunkias situacijas;
- Laikas, nes krizės sunkumas yra dažnai proporcingas įvykio staigumui ir trukmei;

- Pagalbos suteikimas. Kuo anksčiau suteikiama pagalba, tuo krizės pasekmės mažesnės.

Sociologai nustato tokius stresorius, kurie gali sukelti krizę: numatomus – išvengtinius (darbo, gyvenamosios vietos ar šalies pakeitimas) ir nenumatomus – atsitiktinius (ligos, stichinės nelaimės). Krizių metu pasireiškia žmogaus ir aplinkos disbalansas, tad sociologai pataria plėsti socialinius tinklus, gerinti komunikaciją, suteikti žmonėms kuo daugiau žinių apie tas gyvenimo sritis, kuriose daugiausiai iškyla probleminių situacijų. Teigiama, kad disbalansas tarp žmogaus ir aplinkos kyla dėl nežinojimo, netikėtumo. Vien informacijos suteikimas kartais gali palengvinti žmonių destukciją ir sumažinti baimę (Vitkauskaitė, 2001).

Z. Plužek (1996) nuomone, pas žmogų, kuris išgyvena krizę, pirmiausia išryškėja įtampa bei nerimas dėl nesugebėjimo orientuotis sudėtingoje situacijoje, pasireiškia nepasitikėjimas savimi, nusivylimas. Tuomet žmogus ieško vis naujų sprendimo būdų, bando išanalizuoti padėtį, taip pasiekiamą įvykių kulminacija. Po jos žmogus arba suranda išeitį ir sprendimo būdą, arba emociškai palūžta, jaučia tiek fizinį, tiek psichinį išsekimą, pasitaiko atvejų, kai bandoma nusižudyti.

Šeimos krizė – „tai pusiausvyros šeimos sistemoje sutrikimas, kuris sukelia šeimos frustraciją ir nesugebėjimą susitvarkyti su naująja situacija, taikant senuosius elgesio modelius“ (Šeimos krizių prevencija, socialinės ir psichologinės pagalbos šeimai būdai, 2008).

Krizės šeimose yra apibūdinamos kaip norminės ir nenorminės. Norminėms krizėms priskiriamos tos, kurias šeima sugeba įveikti be kitų pagalbos, nenorminėmis – kai šeima be kitų pagalbos nepajėgi įveikti krizių (Liobikienė, 2006).

Krizės šeimoje nebūtinai turi būti susijusios vien su šeimos gyvenimo etapais, nes tokios krizės yra natūrali kiekvienos šeimos raidos dalis (Pileckaitė – Markovienė M., Lazdauskas T., 2007). Šeimo krizes gali sukelti tam tikri įvykiai, kurie atsiliepia šeimos sistemos stabilumui ir jos atsiranda nepriklausomai nuo šeimos gyvenimo ciklo stadijų.

Šeimos krizėms būdingi požymiai:

- Šeimoje paaštrėja situaciniai konfliktai;
- Sutrinka visos šeimos sistema ir joje vykstantys procesai;
- Didėja šeimos sistemos nestabilumas;
- Įvyksta krizės generalizacija (krizė veikia visą šeimos santykių ir sąveikų įvairovę) (Šeimos krizių prevencija, socialinės ir psichologinės pagalbos šeimai būdai, 2008).

Darbo autorės nuomone, vaiko paėmimas iš šeimos priskiriamas nenorminėms šeimos krizėms, nes tai įvykis šeimoje, kuris nepriklauso skirtingiems šeimos gyvenimo etapams.

Kaip teigiama „Socialinio darbo enciklopedijoje” (1994) universaliausias krizės intervencijos modelis remiasi individualiu konkrečių užduočių sprendimo metodu ir susideda iš kelių nuoseklių etapų:

1) Pirmiausia būtina įvertinti situaciją, kuri privertė klientą kreiptis pagalbos, ir išsiaiškinti pirminį traumojantį įvykį, sukėlusį stresą ir emocinį disbalansą.

2) Šiame etape profesionalas turėtų padėti žmogui suprasti, įsisąmoninti neadekvačius ankstesnius elgesio modelius ir pasiūlyti išmėginti naujus. Čia svarbus kitų specialistų, artimųjų, aplinkinių palaikymas, įsitraukimas į intervenciją, taip pat diskusijos, tiesioginis poveikis keičiant elgesį.

3) Paskutiniame etape vyksta pokyčių aptarimas, apibendrinimas, gyvenimo pasikeitimas, elgesio, vertybių įvertinimas.

Šis krizės intervencijos modelis dažniausiai naudojamas kaip pirminė ir pradinė pakopa problemoms spręsti. Po šio modelio taikymo, pagalbos procesas turėtų būti tęsiamas naudojant individualų konsultavimą, grupinį darbą, psichoterapiją ir kt. būdus bei strategijas.

2. 2. Socialinių darbuotojų veikla vaiko paėmimo iš šeimos atveju

Socialinis darbas – veikla, kuria teikiama pagalba šeimai, įvairioms to reikalaujančioms grupėms (Leliūgienė, 2003). B. Bitinas, V. Bočarova (1990) pabrėžia, jog socialiniai darbuotojai turi būti įgiję gana platų išsilavinimą, kuris aprėptų filosofijos, bendrosios, šeimos, pedagogikos, ugdymo teorijos, pedagoginės ir socialinės psichologijos, taikomosios medicinos, teisės, etikos ir kitas žinias bei įgūdžius. Darbo autorės nuomone, socialiniai darbuotojai privalo įgyti minėtas žinias, ir tik tuomet jie bus pasiruošę specialistai, kurie sugebės numatyti pagalbos tikslus bei metodus, dirbant su šeima ir jos aplinka, taip pat tinkamai sugebės organizuoti socialinio darbo procesą, ir, kaip teigia L. C. Johnson (2001), galės prisiimti vaidmenis, tam tikrose atitinkamose situacijose: globėjo, gynėjo, tarpininko, puolėjo, vertintojo ir kt. Profesionalus socialinis darbas su šeima yra tuomet, kai socialinis darbuotojas sugeba taikyti įvairius veiklos metodus: individualų darbą, darbą grupėje, darbą su šeima, bendruomenėje. Visi išvardinti metodai padeda šeimai, kuri yra krizinėje situacijoje, ir jos nariams vykdyti šeimos funkcijas, mokytis tam tikrų, kiekvienai situacijai būdingų ir reikalingų socialinių vaidmenų, prisitaikyti prie naujų gyvenimo sąlygų, gerinti savo socialinį funkcionavimą.

Socialinio darbo su šeima formos yra įvairios ir priklauso nuo šeimos struktūros, jos poreikių ir egzistuojančių problemų. Tik nedidelę darbo su šeima dalį sudaro šeimos terapija,

didžioji dalis priklauso ne tokiems konkretiems reikalams: prašymo skirti vaikui globą rašymas, derybų dėl vaiko priėmimo į globėjų šeimą organizavimas, besiskiriančių tėvų vaiko gerovės klausimų sprendimas (Šepetenko, Voronina, 2001).

Kaip teigia I. Leliūgienė (2003), šeimos konsultacija ar terapija – tai darbas su šeima, kai dėmesys yra nukreipiamas ne tik į vidines, tačiau ir į išorines šeimos problemas. Anot minėtos autorės socialiniai darbuotojai, dirbantys su socialinės rizikos šeimomis, atlieka sunkų bei daug pastangų reikalaujantį darbą. Dirbant šioje srityje yra svarbu turėti teorinių žinių ir kompetencijos, nes dažnai susiduriama su atvejais, kai reikia padėti nuo smurto, seksualinės prievartos, nepriežiūros ar kitų žiaurių veikslių kenčiantiems vaikams, nuolatos vyksta bendravimas su šių vaikų tėvais. K. M. Wood (1978) teigia, kad dirbant socialinį darbą su socialinės rizikos šeimomis, suteiktos pagalbos efektyvumą parodo šeimos funkcijų vykdymo pagrindiniai kriterijai:

- svarbus kliento pasitenkinimas savo būtimi;
- pasitikėjimas savimi;
- gera (pagerėjusi lyginant su pradine) psichologinė savijauta;
- gebėjimas pačiam spręsti tam tikras problemas ir kt.

Kadangi tėvų alkoholizmas šeimoje yra viena iš aplinkybių, kai vaikas gali būti paimamas iš šeimos, tad socialinio darbuotojo darbas su tokiomis šeimomis yra svarbus. I. Leliūgienės (2003) teigimu, pirmiausia reikia išsiaiškinti žalingo įpročio priežastis ir jų sąlygotas aplinkybes. Vėliau socialinis darbuotojas rengia darbo su pačiu alkoholiku, jo šeima ir socialine aplinka planą.

Kalbant apie socialinio darbuotojo veiklą krizių intervencijoje, galima teigti, jog dažniausiai jis vykdo ir turi remtis šešių žingsnių krizių intervencijos modeliu, kurį aprašo N. Liobikienė (2006):

1) Pirmas žingsnis – problemos apibūdinimas. Šiame etape socialinis darbuotojas įvertina problemą, jos sunkumą, gilumą. Tačiau pabrėžiama ir tai, jog socialinis darbuotojas, norėdamas suprasti, įsijausti į problemą, privalo mokėti empatiškai reaguoti, jautriai ir aktyviai klausyti kliento;

2) Antras žingsnis – pasirūpinimas kliento saugumu, kurio metu socialinis darbuotojas turi sumažinti fizinę ir psichologinę žalą klientui ir jo aplinkai. Šis etapas vienas iš svarbiausių socialinio darbuotojo procesas;

3) Trečias žingsnis – kliento palaikymas. Tai toks elgesys, kai socialinis darbuotojas stengiasi suprasti klientą, gerbia jį, rūpinasi ir nori jam padėti.

Fizinis vaiko paėmimas iš namų ypatingai traumuoja vaiką. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakyme „Dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo“ (2003) teigiama, jog reikia nepamiršti, kad vaiko paėmimo iš šeimos metu padėties svarstymas su tėvais ar globėjais vaiko akivaizdoje tik padidina emocinę įtampą, sustiprina vaiko nusiminimą ir neviltį, taip pat gali provokuoti stiprias emocines reakcijas. Dažnai pasitaiko, jog vaikai nenori palikti tėvų, net jei yra patyrę fizinę ar seksualinę prievartą. Jie gali nesuprasti, kad tai yra daroma jų labui ir gali priešintis paėmimui. Todėl vaiko palaikymas yra svarbus šiame etape.

4) Ketvirtas žingsnis – alternatyvų nagrinėjimas. Šioje situacijoje socialinio darbuotojo veikla yra ne tik tinkamai nurodyti klientui galimus problemos sprendimo būdus, tačiau ir padėti klientui juos teisingai pasirinkti;

5) Penktas žingsnis – planavimas. Tai viena iš svarbiausių pagalbos teikimo klientui dalis. Nuo jos priklauso ar pavyks atstatyti kliento pusiausvyrą.

Vaiko gimimas, persikėlimas į naują gyvenamąją vietą, darbo praradimas, netektis ir kt., visada gali būti papildomas stresas šeimai, o ypač socialinės rizikos šeimai, turinčiai papildomų problemų, kurių pati nesugeba išspręsti. Darbuotojai, kurie koordinuoja pagalbos šeimai veiksmus, turėtų būti pasirengę tam, kad šeimai gali reikėti papildomos pagalbos ypatingų įvykių šeimoje metu. Tokį palaikymą gali atlikti ne tik socialinis darbuotojas, tačiau jo žinių, sugebėjimų bei įgūdžių panaudojimas šiame procese išlieka labai svarbus.

6) Šeštasis žingsnis – įsipareigojimo pasiekimas. Šiame etape didelę reikšmę turi tai ar teisingai buvo atliktas planavimas. Pabrėžiama, jog šiame žingsnyje reikia neužmiršti pagarbos ir atsakomybės klientui.

Kaip teigia Windheuser J., straipsnyje „Krizių intervencijos programos problemiškomis šeimoms“, šeimos krizių intervencijos programų vykdymas turi trumpą, bet sėkmingą istoriją. Jos yra įgyvendinamos Vokietijoje, remiantis Nyderlandų ir Anglosaksų krizių intervencijos programomis. Šios programos siekia teikti trumpą, tačiau intensyvią pagalbą jau anksčiau žinomoms šeimoms, kurios yra patyrusios įvairių stresų, atsidūrusios kritinėje situacijoje, kai šeima gali suirti. Programos taikomos, kai kyla rizika paaimti iš šeimos vieną ar kelis vaikus. Programų vykdymo metu, šešias savaites socialinis darbuotojas lanko šeimą. Pirmąsias tris savaites jis su šeima praleidžia iki 18 valandų, o per likusias tris – 8–10 valandų (jei reikia, skiria papildomai laiko). Svarbiausias šių programų tikslas – padėti tėvams šviestis. Su tėvais užmezgamas glaudus ryšys, jie mokomi tinkamai elgtis ir bendrauti šeimoje. Ši krizių intervencijos programa turi kai kurių

ypatingų bruožų: problemiškos šeimos skiriasi savo reikalavimų intensyvumu (kartais jos ilgą laiką nereikalauja jokio dėmesio, o kartais vienu metu pribrešta kelios kritinės situacijos) (http://www.sumc.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=157&Itemid=0).

2. 3. Pagalbos procesas socialinės rizikos šeimai, kai vaikas yra paimtas iš šeimos

Ovčarova (2001) (cit. Leliūgienės, 2005) pateikia tokias darbo su šeima fazes. Pirmoji yra pirminio kontakto užmezgimas. Šioje fazėje susiformuoja šeimos narių ir socialinio darbuotojo santykių pobūdis. Antroji fazė – problemų nustatymas, kurios metu suderinamas socialinio darbuotojo ir šeimos narių požiūris į esamas problemas. Socialinis darbuotojas, kaip „trečias asmuo“, pateikia savo – „asmens iš šalies“ – problemos suvokimą. Nustačius problemas, vyksta konkretus darbas su šeima, formuojant naują problemos supratimą ir sudarant sąlygas keistis tam tikrom charakterio ir elgesio savybėm. Kita fazė – apsisprendimas tam tikrai veiklai. Socialinis darbuotojas kartu su šeimos nariais aptaria galimas išeitis iš esamos situacijos, apžvelgia veiklos alternatyvas ir pasirenka tinkamiausias iš jų. Šiame etape būtina įgalinti patį klientą ieškoti problemos sprendimo būdų ir prisiimti atsakomybę už bendro darbo efektyvumą. Paskutinė fazė – grįžtamojo ryšio, kurioje socialinis darbuotojas kartu su klientu aptaria darbo rezultatus ir jų reikšmę sprendžiant problemas.

Darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinėse rekomendacijose (2003) teigiama, kad pagalbos socialinės rizikos šeimai, išgyvenančiai socialinę psichologinę krizę ir esančiai rizikos grupėje dėl netinkamo elgesio su vaikais, problema turėtų būti sprendžiama iš karto dviem paralelinėmis kryptimis – prevencijos ir intervencijos.

Prevencija – tai sukūrimas ir stiprinimas tų visuomenės elementų ar struktūrų, kurios skatina šeimos stiprinimą ir vaikų, kaip individų, galinčių laisvai galvoti bei morališkai veikti, ugdymą. Tai priemonių visuma, kurios padeda šeimai sėkmingai funkcionuoti ir konstruktyviai spręsti jų gyvenime kylančias problemas. Rimta prevencinė strategija turi orientuotis į ilgai trukusiančią asmens ir visuomenės kaitą, tačiau ji neįmanoma be trumpalaikių ir laiku panaudotų priemonių, greitso ir neatidėliotinos pagalbos šeimai krizinių išgyvenimų laikotarpiu (Darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinės rekomendacijos, 2003).

Intervencija yra šeimos išsaugojimui skirta veikla – veiksmai, nukreipti įveikti šeimos krizę, kuri gali vesti į vaiko atskyrimą nuo šeimos dėl jį žalojančio elgesio. Šie veiksmai yra skirti užtikrinti vaiko saugumą jo paties namuose, padėti šeimai įgyti naujų sveikų funkcionavimo

įgūdžių, pagerinti tėvystės įgūdžius ir patenkinti būtinus šeimos poreikius – saugumą, pastovumą bei vaiko ir šeimos gerovę (Darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinės rekomendacijos, 2003).

Socialinės rizikos šeimoje kylanti problema dažniausiai yra kompleksinė. Svarbus įvairių sričių specialistų ir vietinių bendruomeninių organizacijų bendradarbiavimas. Į pagalbos procesą svarbu įtraukti vietos bendruomenines, visuomenines, nevyriausybinės organizacijas ir valstybės institucijas. Dirbant su socialinės rizikos šeimomis socialiniam darbuotojui neretai tenka tarpininkauti tarp kliento ir įvairių institucijų, pvz. mokyklos, VTAT. Tačiau, reikia, pripažinti, kad įvairių socialinių partnerių bendradarbiavimas socialinių paslaugų srityje dar nėra toks, koks turėtų būti.

Galime daryti tokias išvadas, kad socialinis darbuotojas pradeda dirbti su šeima, kurioje netinkamai arba dalinai atliekamos šeimos funkcijos. Naudojantis nuostata, kad šeima yra sistema, tikslinga remtis sisteminiu socialinio darbo modeliu. Socialinis darbuotojas pagalbos procesą šeimai grindžia jos motyvavimu, ir įgalinimu. Šeimoje, kurioje vaikui nustatoma laikinoji globa, problema sprendžiama dviem paralelinėmis kryptimis – intervencija ir prevencija.

Pagalbos procese vaikui, pradedamos teikti socialinės paslaugos, kada nustatoma laikinoji globa, priskiriama konkreti jos forma. Socialinė globa yra visuma paslaugų, kurios teikiamos vaikui, tai kompleksinės paslaugos. Apžvelgus pagalbos procesą, pasigendama vieningo jo metodo, nes šiuo atveju atskirai pagalba teikiama vaikui ir atskirai pagalbos procesas teikiamas šeimai.

Apibendrinant šiame skyriuje pateiktą mokslinę literatūros analizę, galima teigti, kad:

- Efektyviausias ir universaliausias krizės intervencijos modelis remiasi individualiu konkrečių užduočių sprendimo metodu ir susideda iš trijų nuoseklių etapų: situacijos išsiaiškinimas ir įvertinimas; pagalbos teikimas, kuriame svarbi ir kitų specialistų pagalba; apibendrinimas, pokyčių, gyvenimo pasikeitimo aptarimas.

- Krizės šeimoje metu yra svarbu suteikti greitą ir efektyvią pagalbą šeimai, nes užsitęsios problemos dažniausiai neišvengiamai sukelia dar didesnių nesklandumų šeimos gyvenime ir stiprių emocinių išgyvenimų. Užsitęsusi krizė sutrikdo šeimos funkcionavimą, sukelia įvairias naujas problemas, veda į gilėjančią depresiją ir neviltį.

- Socialinis darbuotojas pradeda dirbti su šeima, kurioje netinkamai arba dalinai atliekamos šeimos funkcijos. Naudojantis nuostata, kad šeima yra sistema, tikslinga remtis sisteminiu socialinio darbo modeliu. Socialinis darbuotojas pagalbos procesą šeimai grindžia jos motyvavimu, ir įgalinimu. Šeimoje, kurioje vaikui nustatoma laikinoji globa, problema sprendžiama dviem paralelinėmis kryptimis – intervencija ir prevencija.

III. VISUOMENĖS POŽIŪRIS Į VAIKO GRAŽINIMĄ SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMAI, TYRIMO METODOLOGIJA

Šiame skyriuje aptariama pasirinkto tyrimo metodologija, skirta išsiaiškinti visuomenės požiūrį į socialinės rizikos šeimas ir vaiko gražinimą į jas.

Tyrimui atlikti buvo pasirinktas kiekybinis tyrimas.

Kiekybinis tyrimas. Tyrimo tikslui pasiekti buvo naudotas kiekybinis, aprašomasis tyrimo tipas. Kiekybinis tyrimas ilgą laiką tyrinėtojų, užsakovų ir mokslinės visuomenės buvo labiau toleruojamas nei kokybinis dėl savo rezultatų akivaizdumo, gebėjimo patikrinti jų pagrįstumą, patikimumą (Charles, 1999). Kiekybinio tyrimo pamatas – požymių matavimas. Šiuolaikinėje tyrimų metodologijoje matavimu vadinama procedūra, kai laikantis tam tikrų taisyklių, objektams priskiriamos reikšmės, žymimos simboliais (skaičiais, skaitmenimis, raidėmis ir kt.)

Atliekant tyrimą, kuriuo siekiama išsiaiškinti visuomenės požiūrį į socialinės rizikos šeimą ir vaiko gražinimą jai, buvo remtasi apklausos metodu - anketine apklausa. Anketinės apklausos duomenų rinkimo būdas pasirinktas dėl šių priežasčių:

1. anketinė apklausa yra informatyvus tyrimo būdas ir tinka moksliniams tyrimams;
2. anketinė apklausa tinkamiausia, kai siekiama gauti informaciją, vertinimus iš didelio skaičiaus respondentų;
3. tai santykinai nebrangus ir greitas (lyginant su interviu) duomenų rinkimo būdas;
4. galima struktūrizuoti renkamus duomenis, kas žymiai palengvina jų apdorojimą ir analizavimą. (Kardelis, 2007).

Anketinė apklausos privalumas yra tas, kad ją vykdant respondentams garantuojamas anonimiškumas, todėl jie nebijo išreikšti tikrosios savo nuomonės. Pagal pateikimo formą anketos klausimai gali būti atviri ir uždari. Atviri klausimai neturi galimų atsakymų variantų, todėl apklausiamajam teikia visiška laisvę. Jie dažniausiai tinka tada, kai norima išžvalgyti problemą arba kai toks klausimas duodamas pirmą kartą ir nėra aiškūs galimi jo atsakymo variantai. Atvirų klausimų atsakymai vertinami kaip individualesni, visapusiškesni, labiau apgalvoti. Tačiau pagrindinis jų trūkumas tas, kad juos sunku suklasifikuoti, kiekybiškai įvertinti.

Kai klausimai uždari, respondentas turi pasirinkti vieną iš galimų atsakymų variantų. Kai atsakymų variantai yra iš anksto paruošti, tyrimo dalyviui lengviau padaryti sprendimą, nes nereikia pačiam formuluoti atsakymo. Visgi, naudojant šį metodą, keblumai galimi dėl to, kad tiriamasis gali pasirinkti ne visai jam tinkamą atsakymą arba galima situacija, kai pateikiami ne visi galimi

atsakymo variantai, todėl gali pasitaikyti paviršutiniškai užpildytų anketų. Tačiau uždarų klausimų duomenis lengviau kiekybiškai apdoroti, tarpusavyje palyginti, sugretinti, todėl per apklausas dažniausiai pasitelkiami būtent uždari klausimai.

Kiekybiniu tyrimu siekiant atskleisti svarbiausius išryškėjusius atlikto tyrimo duomenis buvo pasirinkti demografinių duomenų ryšiai (amžius, lytis, išsilavinimas, užsiėmimas, gyvenamoji vieta) su likusiais anketos klausimais. Tyrimo analizuojami duomenys, kuriuose statistiškai reikšmingai skiriasi respondentų atsakymai į klausimus priklausomai nuo demografinių duomenų. Minėtam tikslui pasiekti buvo naudotas X^2 (chi kvadrato) kriterijus. X^2 kriterijaus testo taikymas leidžia nustatyti ryšio tarp kintamųjų tipą, reikšmingumo lygmenį. Kai reikšmingumo lygmuo $p < 0,05$, laikoma, kad skirtumas statistiškai reikšmingas; kai reikšmingumo lygmuo $p < 0,01$ – skirtumas esminis; kai reikšmingumo lygmuo $p < 0,001$ – skirtumas labai ryškus; kai reikšmingumo lygmuo $p < 0,0001$ – visiškas skirtumas. Kai reikšmingumo lygmuo $p > 0,05$, laikoma, kad skirtumas tarp kintamųjų yra statistiškai nereikšmingas (Bitinas, 1998).

Kiekybinio tyrimo duomenų rinkimo metodas ir instrumentas. Anketinio tyrimo turinio esmę sudaro teorinių studijų metu identifikuoti esminiai teiginiai. Kiekybiniai tyrimo klausimai – tai dar vienas tyrimo etapas prie kurio nuosekliai priartėta, besirengiant konkrečiam tyrimui, remiantis Žydžiūnaite (2007) tai reiškia, kad užsiimama *operacionalizacija*, kaip paprasčiau galima būtų paaiškinti, kad remiantis literatūros apžvalga formuluojami klausimai, atliepiantys ir problemą, ir tyrimo tikslą. Anketa buvo sudaryta darbo autorės, remiantis teorine darbo dalimi. Šiame darbe formuojant empirinio tyrimo klausimyną, buvo orientuojamasi į krizių intervencijos šešių žingsnių modelį (Liobikienė, 2006).

Anketą sudaro trys blokai (iš viso 20 klausimų):

- *Demografinis blokas (1-5 klausimai)* – reikalingas tam, kad būtų galima surinkti duomenis apie respondentų lytį, amžių, išsilavinimą, užsiėmimą ir gyvenamąją vietą.
- *II blokas (6-12 klausimai)* – skirtas išsiaiškinti respondentų nuomonę apie socialines rizikos šeimas visuomenėje ir vaikų paėmimus iš jų.
- *III blokas (13-20 klausimai)* – skirtas išsiaiškinti respondentų nuomonę apie galimus pagalbos būdus socialinė rizikos šeimoms ir tai, kaip respondentai vertina pagalbos minėtoms šeimoms reikalingumą.

Anketoje naudoti uždari klausimai bei teiginiai tuo tikslu, kad išvengti per didelės atsakymų įvairovės ir painiavos apdorojant duomenis. Klausimų formuluotės aiškios, suprantamos ir

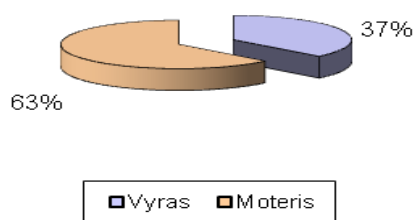
nedviprasmiškos, klausimai nėra tendencingi ir nesufleruoja atsakymo t.y. jie nėra pernelyg sudėtingi, į kuriuos respondentai turi pakankamai kompetencijos atsakyti.

Tyrimo imtis, tyrimo laikas. Šiame tyrime respondентаis buvo pasirinkti atsitiktiniai žmonės, siekiant išsiaiškinti visuomenės požiūrį į socialinės rizikos šeimas ir vaiko grąžinimą į jas. Tyrimo metu apklausti 178 respondentai. Tyrimas vyko 2012 metų kovo 30 d. - balandžio 15 d.

IV. VISUOMENĖS POŽIŪRIS Į VAIKO GRAŽINIMĄ SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMAI, TYRIMO DUOMENYS IR ANALIZĖ

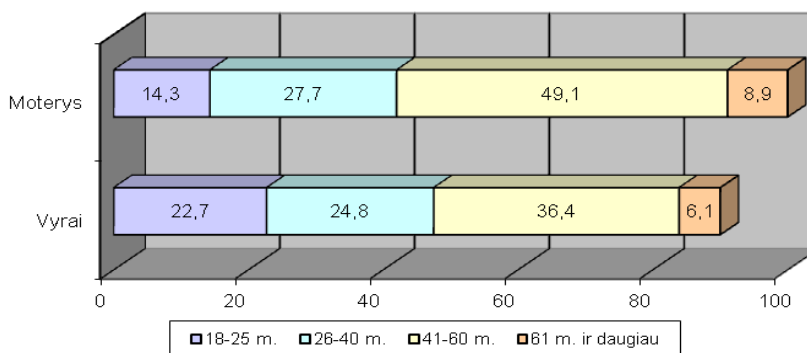
4.1. Respondentų apibūdinimas

Tyrimo dalyvavo 178 respondentai. 1 paveiksle pastebima, jog didžioji dalis respondentų, kurie dalyvavo tyrime yra moterys – 63%. Tuo tarpu vyrų, dalyvavusių tyrime – 37%.

1 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį, % (N = 178)

Tyrimo buvo išskirtos keturios respondentų amžiaus grupės: 18-25 m., 26-40 m., 41-60 m., 61m. ir daugiau. Atsižvelgiant į pateiktus duomenis 1 paveiksle, pastebima, kad tyrime daugiausia dalyvavo vidutinio amžiaus žmonės, kurių amžiaus tarpsnis 26-40 m. (moterų – 27,7%, vyrų – 24,8%) ir 41-60 m. (moterų – 49,1%, vyrų – 36,4%). 22,7% respondentų vyrų ir 14,3% moterų sudarė jauni žmonės. Respondentų mažuma buvo 61 ir daugiau m. – vyrų 6,1%, moterų – 8,9%.

2 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal amžių ir lytį, % (N = 178)

1 lentelėje pateikti duomenys apie respondentų pasiskirstymą pagal amžiaus ir gyvenamosios vietos grupes. Lentelės duomenyse atsiskleidžia, jog daugiausiai tyrime dalyvavo

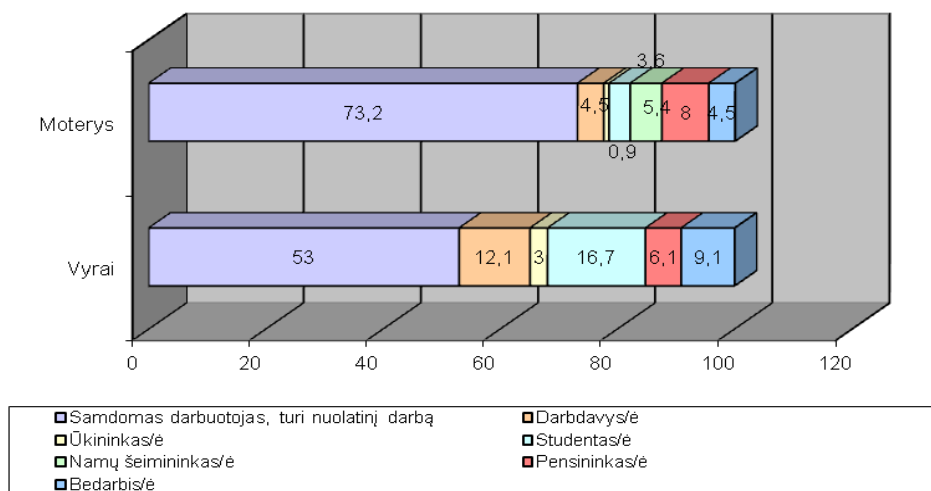
respondentų, kurių amžiaus tarpsnis 41-60 m. ir jų pasiskirstymas pagal gyvenamąją vietą panašus. Mieste gyvenančių 41-60 m. – 43,4%, miestelyje – 44,6%, kaime – 47,8%.

1 lentelė.

Respondentų pasiskirstymas pagal amžių ir gyvenamąją vietą, % (N = 178)

Gyvenamoji vieta	Amžius				Iš viso
	18-25 m.	26-40 m.	41-60 m.	61 m. ir daugiau	
Miestas	19,2	32,3	43,4	5,1	100
Miestelis	17,9	25,0	44,6	12,5	100
Kaimas	8,7	34,8	47,8	8,7	100
Iš viso	17,4	30,3	44,4	7,9	100

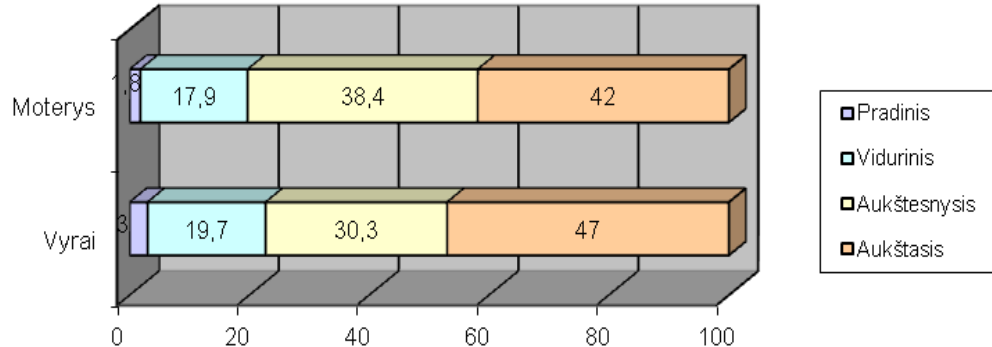
3 paveikslėlyje pavaizduotas respondentų pasiskirstymas pagal amžių ir užsiėmimą. Tiek moterų (73,2%), tiek vyrų (53%) dauguma yra samdomi darbuotojai (tarnautojai), turintys nuolatinį darbą. Tai lemti galėjo, kad tyrimas atliktas mieste. Ūkininkų (moterys – 0,9%, vyrai – 3%) bei namų šeimininkų (moterų – 5,4%, vyrų – 0%) yra mažuma. Tačiau vyrų, kurie šiuo metu dar vis studijuoja yra daugiau nei moterų, atitinkamai – 16,7% ir 3,6%. Tyrime taip pat dalyvavo bedarbių: moterų – 4,5%, vyrų – 9,1%.

3 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal amžių ir užsiėmimą, % (N = 178)

4 paveiksle pateikti duomenys apie respondentų pasiskirstymą tyrime pagal išsilavinimą ir lytį. Tyrime akivaizdžiai atsiskleidžia, kad dauguma respondentų, tiek vyrų, tiek moterų, turi aukštesnius ir aukštuosius išsilavinimus. Tad galima daryti išvadą, kad tyrime dalyvavo išsilavinę amsenys, turintys ne mažesnius nei aukštesnį ir aukštą išsilavinimą. Net 47% vyrų turi aukštą išsilavinimą, atitinkamai moterų, kurios taip pat turi aukštą išsilavinimą – 42%. 38,4% moterų ir 30,3% vyrų yra įgiję aukštesnius išsilavinimus.

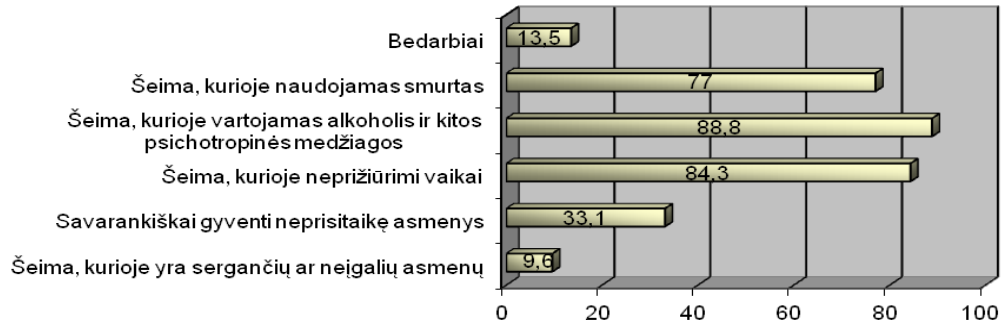

4 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal išsilavinimą ir lytį, % (N = 178)

4.2 Socialinės rizikos šeima visuomenėje ir vaiko paėmimas iš jos

Socialinės rizikos šeima – tai šeima, kurioje narių bendradarbiavimas ir emocinis bendravimas yra sutrikę ir kurios neigiama aplinka neskatina sveiko ir produktyvaus asmenybės augimo ir vystymosi. Tokios šeimos nesugeba tenkinti vaiko emocinių ir fizinių reikmių, be to, bendravimo būdas tokiose šeimose žymiai apriboja vaiko galimybes išreikšti poreikius ir jausmus. (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo“, 2003).

Respondentų buvo klausiama kas, jų manymu, yra socialinės rizikos šeima. 5 paveiksle išryškėja trys pagrindiniai teiginiai, kuriuos respondentai pasirinko dažniausiai, apibūdinant socialinės rizikos šeimas ir jų pagrindinius požymius. Šeima, kurioje naudojamas smurtas pasirinko 77% respondentų. Respondentai mano, kad svarbiausi ir vieni iš pagrindinių socialinės rizikos šeimos požymių yra alkoholio ir kitų psichotropinių medžiagų vartojimas (88,8%) bei šeimos, kuriose neprižiūrimi vaikai (84,3%). Tačiau tik 13,5% respondentų teigia, jog socialinės rizikos šeimos yra tos, kuriose yra bedarbiai asmenys ir tik 9,6% respondentų teigia, kad tai šeimos, kuriose yra sergančių ar neįgalių asmenų. Respondentai taip pat neišskyrė savarankiškai neprisitaikusių gyventi asmenis prie socialinės rizikos šeimų bruožų (33,1%).

5 pav. Respondentų socialinės rizikos šeimos apibūdinimas, % (N = 178).

Apklausa siekiant sužinoti kaip respondentai supranta socialinės rizikos šeimos apibūdinimą, bruožus, buvo užduotas klausimas „Kas, Jūsų manymu, yra socialinės rizikos šeima?“. Iš respondentų gautų duomenų, atsakant į klausimą apie socialinės rizikos šeimų pagrindinius bruožus, puikiai atsiskleidžia, jog visuomenė supranta, kas yra socialinės rizikos šeima ir kokiais pagrindiniais bruožais ji pasižymi – smurtas (77%), vaikų nepriežiūra (84,3%) ir alkoholio bei kitų psichotropinių medžiagų vartojimas (88,8%). Tyrimo dalyviai nepritaria teiginiams, kad socialinės rizikos šeimos yra tos, kuriose yra bedarbių (13,5%) ar sergančių, neįgalių asmenų (9,6%). Tačiau svarbu paminėti, kalbant apie socialinės rizikos šeimos apibūdinimą, kad savarankiškai nepritaikę asmenys, respondentų nuomone, tai pat neretai pasitaiko socialinės rizikos šeimose (33,1%).

2 lentelėje pateikti duomenys pagal požymio dažnį apie respondentų socialinės rizikos šeimos apibūdinimą pagal išsilavinimą. Iš pateiktų duomenų galima patvirtinti, kad aukštąjį išsilavinimą turintys respondentai visiškai pritaria, jog socialinės rizikos šeimos yra būtent tos, kuriose dažnai vartojamas alkoholis, narkotikai ir kitos psichotropinės medžiagos ($p = 0,014$), ir tos šeimos, kuriose naudojamas smurtas ($p = 0,037$). Taip pat, išanalizavus 2 lentelėje pateiktus duomenis, atsiskleidžia, jog

2 lentelė.

Respondentų socialinės rizikos šeimos apibūdinimas pagal išsilavinimą (požymio dažnis)

Išsilavinimas \ Teiginys	Pradinis		Vidurinis		Aukštesnysis		Aukštasis	
	Taip	Ne	Taip	Ne	Taip	Ne	Taip	Ne
Šeima, kurioje yra sergančių ar neįgalių asmenų	0	4	7	26	4	59	6	72

Savarankiškai gyventi neprisitaikę asmenys	0	4	9	24	19	44	31	47
Šeima, kurioje neprižiūrimi vaikai	4	0	28	5	52	11	66	12
Šeima, kurioje vartojamas alkoholis, narkotikai ir kitos psichotropinės medžiagos	3	1	27	6	52	11	76*	2
Šeima, kurioje naudojamas smurtas	1	3	25	8	46	17	65**	13
Bedarbiai	1	3	8	25	6	57	9	69

Pastaba: * - požymio statistinis reikšmingumas $p = 0,014$

** - $p = 0,037$

3 lentelėje pateikti duomenys pagal požymio dažnį apie respondentų socialinės rizikos šeimos apibūdinimą pagal gyvenamąją vietą. Respondentai, kurie gyvena mieste (20 000 ir daugiau gyventojų), teigia, kad socialinės rizikos šeima tikrai nėra ta, kurioje yra sergančių ar neįgalių asmenų ($p = 0,033$), tačiau patvirtina anksčiau darbe pateiktus duomenis, kad socialinės rizikos šeimos pagrindinis bruožas – alkoholio, narkotikų ir kitų psichotropinių medžiagų vartojimas ($p = 0,038$).

3 lentelė.

Respondentų socialinės rizikos šeimos apibūdinimas pagal gyvenamąją vietą (požymio dažnis)

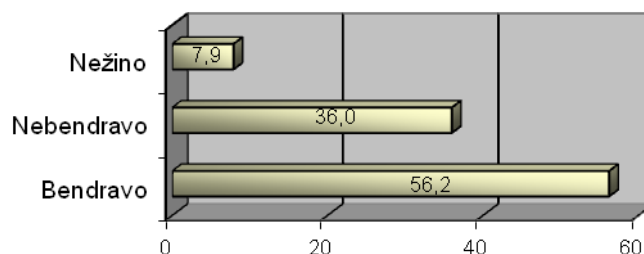
Teiginys	Miestas (20 000 ir daugiau gyventojų)		Miestelis (5001 – 20 000 gyventojų)		Kaimas (1-5000 gyventojų)	
	Taip	Ne	Taip	Ne	Taip	Ne
Šeima, kurioje yra sergančių ar neįgalių asmenų	5	94*	10	46	2	21
Savarankiškai gyventi neprisitaikę asmenys	33	66	18	38	8	15
Šeima, kurioje neprižiūrimi vaikai	85	14	44	12	21	2
Šeima, kurioje vartojamas alkoholis, narkotikai ir kitos psichotropinės medžiagos	93**	6	47	9	18	5
Šeima, kurioje naudojamas smurtas	79	20	40	16	18	5
Bedarbiai	14	85	8	48	2	21

Pastaba: * - požymio statistinis reikšmingumas $p = 0,033$

** - $p = 0,038$

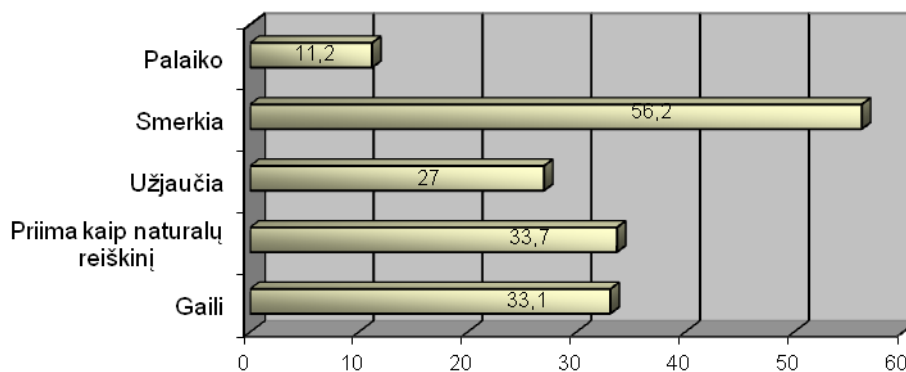
Norint sužinoti, ar respondentams teko bendrauti, padėti, susipažinti su socialinės rizikos šeimomis, buvo klausiama „Ar teko susidurti su socialinės rizikos šeima?“. 6 paveiksle pateikiami gauti rezultatai, kuriuose atsispindi, jog daugiau nei pusė respondentų (56,2%) atsakė, kad teko susidurti, bendrauti su socialinės rizikos šeima. Tad galima teigti, kad visuomenėje socialinės rizikos

šeimoms yra žinomos ir su jomis bendraujama. Tačiau net 36% respondentų teigia, kad niekada nebendravo su socialinės rizikos šeima. Ši teiginį gali įtakoti respondentų nežinojimas kas yra socialinės rizikos šeima, išankstinis nusiteikimas prieš minėtas šeimas, gyvenimas aplinkoje, kurioje kaimynystėje negyvena socialinės rizikos šeimos ar kitos priežastys.

6 pav. Respondentų bendravimas su socialinės rizikos šeimomis, % (N = 178)

Iš 7 paveiksle pateiktų duomenų pastebima, kad visuomenėje socialinės rizikos šeimos yra vis dėlto smerkiamos. 56,2% respondentų teigia, kad visuomenė socialinės rizikos šeimas smerkia ir tik 11,2% respondentų tokias šeimas palaiko. 27% respondentų minėtas šeimas užjaučia. Apylygiai pasidalino respondentų nuomonė dėl socialinės rizikos šeimų priėmimo kaip natūralaus reiškinio ir gailės, atitinkamai – 33,7% ir 33,1%.

7 pav. Respondentų nuomonė apie socialinės rizikos šeimų vertinimą visuomenėje, % (N = 178)

Tyrimo metu atsiskleidė, kad dauguma respondentų smerkia socialinės rizikos šeimas, o tai gali įtakoti socialinės rizikos šeimų jaučiamą socialinę atskirtį. Socialinę atskirtį galima įvardyti kaip visuomenės atsisakymą kai kurių savo norų, kai gyvenimo būdas neatitinka visuomenės nuostatų. Atskirtyje atsidūrę asmenys negali palaikyti įprastos socialinės sąveikos, kadangi neturi tam reikalingų materialinių išteklių, išsilavinimo ar panašiai. Pasak Maniukaitės (2007), socialinė

atskirtis tiesiogiai siejama su visuomenės propaguojamų vertybių ignoravimu: tai, kas visiems piliečiams turėtų būti reikšminga ir brangintina, atskirtyje atsidūrusiems žmonėms tampa svetima ir nepriimtina.

Socialinės rizikos asmenų skaičiaus didėjimas, tai atvirkščias visuomenės raidoje procesas – einama atgal: prarandamas anksčiau turėtas vaidmuo, iškrentama iš darbo, šeimos, namų aplinkos, įsikuriama netinkamoje (pagal šiuolaikines ir higienos normas) vietoje. Ne tik ekonominė ir demografinė padėtis, tačiau ir asmeninis žmogaus požiūris į gyvenimą turi didelę įtaką socialinės rizikos asmenų skaičiaus didėjimui. Ypač reikšmingas šį reiškinį skatinantis veiksnys – socialinė atskirtis, kuri tiesiogiai įtakoja socialinės rizikos grupių formavimąsi. Tad visuomenės požiūris yra svarbus socialinę atskirtį išgyvenančioms socialinės rizikos šeimoms.

4 lentelėje pateikti duomenys pagal požymio dažnį apie respondentų socialinės rizikos šeimų vertinimą pagal gyvenamąją vietą. Tyrime dalyvavę mieste (20 000 ir daugiau gyventojų) gyvenantys respondentai taip pat patvirtina, kad visuomenėje socialinės rizikos šeimos yra smerkiamos ($p = 0,005$).

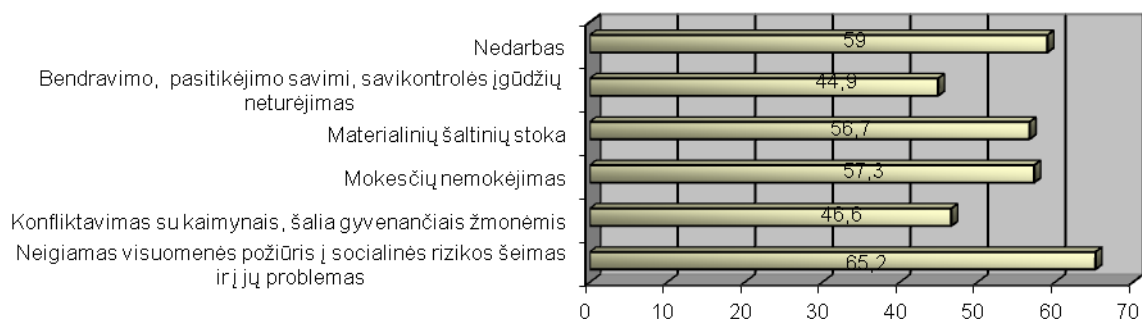
4 lentelė.

Socialinės rizikos šeimų vertinimas pagal gyvenamąją vietą (požymio dažnis)

Gyvenamoji vieta Teiginys	Miestas (20 000 ir daugiau gyventojų)		Miestelis (5001 – 20 000 gyventojų)		Kaimas (1 – 5000 gyventojų)	
	Taip	Ne	Taip	Ne	Taip	Ne
Gaili	37	62	17	39	5	18
Priima kaip natūralų reiškinį	29	70	22	34	9	14
Užjaučia	31	68	10	46	7	16
Smerkia	63*	36	28	28	9	14
Palaiko	7	92	8	48	5	18

Pastaba: * - požymio statistinis reikšmingumas $p = 0,005$

Kalbant apie socialinės rizikos šeimas, visuomenės požiūrį į jas, svarbu paminėti su kokiais sunkumais minėtos šeimos susiduria visuomenėje. 8 paveiksle pateiktuose duomenyse galima pastebėti, kad respondentų nuomone, socialinės rizikos šeimos susiduria su įvairiomis problemomis: bendravimo, savigarbos, pasitikėjimo savimi, savikontrolės įgūdžių neturėjimu (44,9%), materialinių šaltinių stoka (56,7%), mokesčių nemokėjimo problema (57,3%), konfliktavimu su kaimynais, šalia gyvenančiais žmonėmis (46,6%). Tačiau pagrindines problemas respondentai išskyrė nedarbą (59%) ir neigiamą visuomenės požiūrį į socialinės rizikos šeimas ir į jų turimas problemas (65,2%).

8 pav. Pagrindiniai sunkumai, su kuriais susiduria socialinės rizikos šeimos, % (N = 178).

Pasak L. C. Johnson (2001) problemų sprendimai gali būti randami ir be profesionalų pagalbos, nes problemos yra dažnos įvairioms žmonių gyvenimo situacijoms. Minėto autoriaus teigimu, socialiniame darbe problema gali aprėpti ir socialinio funkcionavimo situaciją, ir klientą, kuris pats negali bei nepajėgia pašalinti poreikio tenkinimo kliūčių. Vaiko paėmimo iš šeimos atveju, šeima gali turėti daugybę ir įvairių problemų, su kuriomis pati nepajėgia susitvarkyti. Tai gali būti tėvystės įgūdžių neturėjimas, priklausomybės, materialinių išteklių trūkumas, netgi aplinkinių požiūris ir lūkesčiai. Galima teigti, kad jei visuomenėje socialinės rizikos šeimos būtų priimanamos ir nesmerkiamos, minėtų šeimų artimieji, kaimynai žinotų šeimos problemas ir stengtųsi motyvuoti, raginti pokyčiams, problemų sprendimams, būtų palengvinta įvairių institucijų profesionalų pagalba, ir ji būtų efektyvesnė.

5 lentelėje pateikta respondentų nuomonė pagal požymių dažnį apie sunkumus, su kuriais susiduria socialinės rizikos šeimos visuomenėje pagal išsilavinimą. Galima teigti, kad aukštąjį išsilavinimą turintys respondentai išskiria du pagrindinius sunkumus, su kuriais susiduria socialinės rizikos šeimos. Tai bendravimo, savigarbos, pasitikėjimo savimi, savikontrolės įgūdžių neturėjimas ($p = 0,049$) ir neigiamas visuomenės požiūris į socialinės rizikos šeimas ir į jų problemas ($p = 0,025$).

5 lentelė.

Respondentų nuomonė apie sunkumus, su kuriais susiduria socialinės rizikos šeimos visuomenėje pagal išsilavinimą (požymio dažnis)

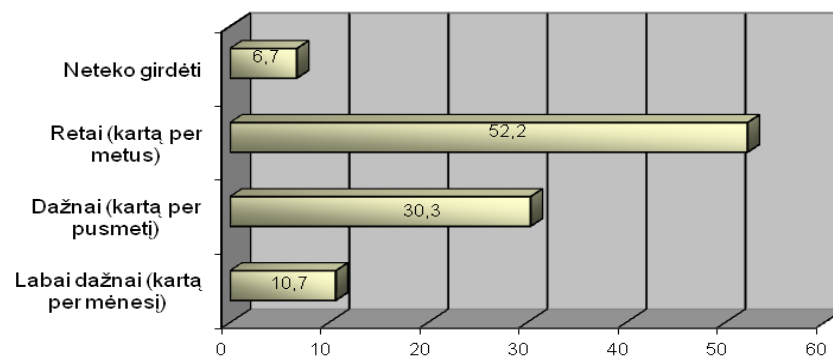
Išsilavinimas	Pradinis		Vidurinis		Aukštesnysis		Aukštasis	
	Taip	Ne	Taip	Ne	Taip	Ne	Taip	Ne
Teiginys								
Neigiamas visuomenės požiūris į socialinės rizikos	0	4	19	14	42	21	55*	23

šeimas ir jų problemas								
Konfliktavimas su kaimynais, šalia gyvenančiais žmonėmis	1	3	19	14	22	41	41	37
Mokesčių nemokėjimas	2	2	22	11	31	32	47	31
Materialinių šaltinių stoka	2	2	18	15	33	30	48	30
Bendravimo, savigarbos, pasitikėjimo savimi, savikontrolės įgūdžių neturėjimas	0	4	11	22	27	36	42**	36
Nedarbas	4	0	8	15	36	27	47	31

Pastaba: * - požymio statistinis reikšmingumas $p = 0,025$

** - $p = 0,049$

Norint sužinoti kaip dažnai respondetai išgirsta apie vaiko paėmimą iš socialinės rizikos šeimos, buvo klausama „*Kaip dažnai tenka girdėti apie paimamus vaikus iš socialinės rizikos šeimų?*“ (9 pav.). Tyrime atsiskleidė, jog daugiau nei pusė (52,2%) respondentų apie vaiko paėmimą iš šeimos girdi retai (kartą per metus). 30,3% respondentų su minėtu reiškiniu susiduria dažnai (kartą per pusmetį), 10,7% respondentų – labai dažnai (kartą per mėnesį), tačiau tyrime dalyvavo respondentų, kurie niekada negirdėjo ir nesusidūrė su vaiko paėmimu iš šeimos (6,7%).

9 pav. Respondentų girdėjimas apie vaiko paėmimą iš šeimos, % (N = 178)

Siekiant išsiaiškinti visuomenės požiūrį ir nuomonę, kas yra žinoma apie socialinės rizikos šeimose pasitaikančias pagrindines priežastis, paimant vaikus iš minėtų šeimų, respondentų buvo klausama apie dažniausias priežastis, dėl kurių yra paimami vaikai iš socialinės rizikos šeimų. 6 lentelėje atsiskleidžia tyrime dalyvavusių moterų nuomonė, jog tėvų negalė ar sveikatos problemos yra retai pasitaikanti priežastis, paimant socialinės rizikos šeimų vaikus ($p = 0,031$). Tai gali įtakoti tai, jog tyrime dalyvavo daugiau moterų, nei vyrų ir, kaip buvo minėta tyrimo analizės pradžioje, kalbant apie socialinės rizikos šeimų apibūdinimą bei pagrindinius bruožus, negalę turintys arba sergantys asmenys nėra priskiriami prie socialinės rizikos šeimų.

Tyrimė dalyvavusios moterys taip pat teigia, kad vaikų paėmimui iš socialinės rizikos šeimų įtakos neturi ir yra retai pasitaikanti priežastis, dėl kurios vaikai gali būti paimami iš šeimos tėvų bendravimas su netinkamais draugais, su kuriais jie leidžia laiką ($p = 0,004$). Kaip vieną iš pagrindinių priežasčių kodėl vaikai paimami iš socialinės rizikos šeimų, moterys priskiria tėvų valstybės paramos naudojimą ne pagal paskirtį ir/ar ne šeimos interesams.

6 lentelė.

Respondentų nuomonė apie priežastis, dėl kurių vaikai yra paimami iš šeimos, pagal lytį (požymio dažnis)

Lytis Teiginys	Vyras					Moteris				
	Niekada nepasitaikanti priežastis	Retai pasitaikanti priežastis	Dažna priežastis	Labai dažna priežastis	Dažniausia priežastis	Niekada nepasitaikanti priežastis	Retai pasitaikanti priežastis	Dažna priežastis	Labai dažna priežastis	Dažniausia priežastis
Tėvų negalė ar sveikatos problemos	36	26	3	1	0	37	64*	10	0	1
Tėvų nedarbas	29	22	8	4	3	33	49	22	5	3
Tėvų piktnaudžiavimas alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis	0	1	11	16	38	0	0	10	23	79
Netinkama vaikų priežiūra	2	11	19	18	16	2	12	23	42	33
Tėvai naudoja fizinį smurtą prieš vaiką (-us)	2	9	20	15	20	1	16	23	33	39
Tėvai naudoja seksualinį smurtą prieš vaiką (-us)	6	24	14	7	15	9	41	21	20	21
Pragyvenimo šaltinių stoka	15	20	15	6	10	19	30	36	19	8
Tėvai valstybės paramą naudoja naudoja ne pagal paskirtį, ne šeimos interesams	15	16	14	7	14	18	26	33**	26	9
Netinkami tėvų draugai, su kuriais jie leidžia laiką	30	16	11	7	2	25	47***	27	13	0
Dėl netikėto įvykio šeimoje (pvz.: tėvų mirtis)	14	36	7	7	2	14	62	14	13	9

Pastaba: * - požymio statistinis reikšmingumas $p = 0,031$

** - $p = 0,024$

*** - $p = 0,004$

Vaiko paėmimo metu dažniausiai yra susiduriama su alkoholizmo, vaiko nepriežiūros, smurto atvejais. Būtent šios yra pagrindines problemas, kurios neužtikrina vaiko saugumo šeimoje. Tokiais atvejais vaikas dažniausiai yra paimamas iš šeimos ir, kaip teigiama „Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme“ (1996), 56 str., 3 punkte, jei „tėvai (tėvas, motina) arba kitas teisėtas vaiko atstovas smurtaudamas arba kitaip sukeldamas pavojų vaikui piktnaudžiauja tėvų valdžia ir dėl to kyla reali grėsmė vaiko sveikatai ar gyvybei, valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija arba valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija kartu su policija nedelsdama paima vaiką iš tėvų arba kitų teisėtų vaiko atstovų ir perduoda jį globoti (rūpintis) Civilinio kodekso numatyta tvarka“.

Apibendrinant tyrimo rezultatus apie socialinės rizikos šeimą ir vaiko paėmimą iš jos, galima teigti, kad:

- Visuomenė supranta, kas yra socialinės rizikos šeima ir kokiais pagrindiniais bruožais ji pasižymi – smurtas, vaikų nepriežiūra ir alkoholizmas;
- Socialinės rizikos šeimos visuomenėje yra žinomos ir su jomis bendraujama;
- Tyrime atsiskleidė, kad dauguma respondentų smerkia socialinės rizikos šeimas, o tai gali įtakoti socialinės rizikos šeimų jaučiamą socialinę atskirtį. Socialinę atskirtį galima įvardyti kaip visuomenės atsisakymą kai kurių savo norų, kai gyvenimo būdas neatitinka visuomenės nuostatų;
- Aukštąjį išsilavinimą turintys respondentai išskiria du pagrindinius sunkumus, su kuriais susiduria socialinės rizikos šeimos. Tai bendravimo, savigarbos, pasitikėjimo savimi, savikontrolės įgūdžių neturėjimas ir neigiamas visuomenės požiūris į socialinės rizikos šeimas ir į jų problemas.

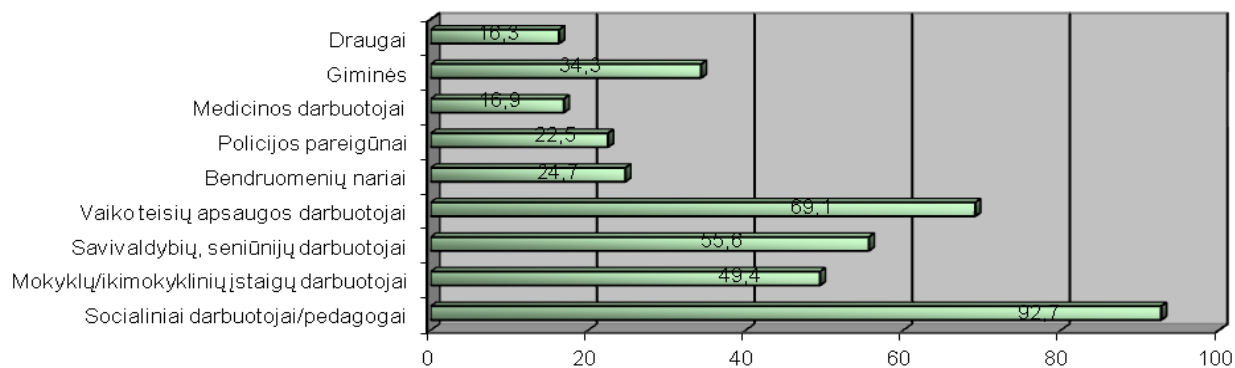
4.3 Pagalba socialinės rizikos šeimoms, iš kurių paimti vaikai

Visuomenės požiūris į socialinės rizikos šeimas ir vaiko paėmimą iš jų yra svarbus, norint tobulinti pagalbos proceso būdus, kaip padėti minėtoms šeimoms „išsivaduoti“ nuo jas slegiančių problemų.

Siekiant sužinoti respondentų nuomonę apie tai, kas daugiausiai teikia pagalbą socialinės rizikos šeimoms buvo klausama „*Kaip manote, kas daugiausiai padeda socialinės rizikos šeimoms, kai jos susiduria su problemomis?*“. 10 lentelėje pateikiami gauti tyrimo duomenys. Respondentai vienareikšmiškai teigia, kad didžiausią pagalbą ir paramą socialinės rizikos šeimoms teikia socialiniai darbuotojai ir/ar socialiniai pedagogai (92,7%). Tyrimo dalyviai Vaiko teisių apsaugos

specialistus taip pat įvardina, kaip vienus iš svarbiausių ir tų, kurie daugiausiai prisideda prie teikiamos pagalbos socialinės rizikos šeimoms (69,1%). Respondentų nuomone, savivaldybių, seniūnijų darbuotojai (55,6%), mokyklų/ikimokyklinių įstaigų darbuotojai (49,4%) – taip pat prisideda, teikdami pagalbą socialinės rizikos šeimoms, kai jos susiduria su problemomis. Medicinos darbuotojai (16,9%), policijos pareigūnai (22,5%) – mažai prisideda prie pagalbos teikimo socialinės rizikos šeimoms, o tai galima paaiškinti tuo, jog tiek policijos pareigūnai, tiek medicinos darbuotojai nedalyvauja arba retai dalyvauja socialinės rizikos šeimų pagalbos procesuose.

Tyrimo rezultatai nustebino, kad respondentų nuomone, artimiausioje socialinės rizikos šeimų aplinkoje esantys asmenys (giminės (34,5%), draugai (16,3), bendruomenių nariai (24,7%)) neprisideda arba mažai prisideda padėdami socialinės rizikos šeimoms. Remiantis šiuo tyrimo aspektu galima teigti, jog socialinės rizikos šeimos visuomenėje yra ignoruojamos, jų problemos atlidžiai paliekamos spręsti tik tam tikrų institucijų darbuotojams ir specialistams, tačiau artimųjų pagalba, atidesnis dėmesys būtent kaimynystėje ar šalia gyvenančioms socialinės rizikos šeimoms gali būti vienas iš efektyviausių teikiamos pagalbos būdų.

10 pav. Respondentų nuomonė apie teikiamą pagalbą socialinės rizikos šeimoms, kai jos susiduria su problemomis, % (N = 178)

7 lentelėje pateikti tyrimo duomenys apie respondentų nuomonę pagal požymio dažnį į tai, kas daugiausiai padeda socialinės rizikos šeimoms, kai jos susiduria su problemomis, pagal respondentų amžių. 41-60 metų tyrimo dalyviai teigia, kad daugiausiai socialinės rizikos šeimoms padeda mokyklų ir/ar ikimokyklinių įstaigų darbuotojai ($p = 0,010$) ir savivaldybių, seniūnijų darbuotojai ($p = 0,016$).

Respondentų nuomonė pagal amžių apie tai, kas daugiausiai padeda socialinės rizikos šeimai, kai ji susiduria su problemomis (požymio dažnis)

Amžius Teiginys	18-25 m.		26-40 m.		41-60 m.		61 m. ir daugiau	
	Taip	Ne	Taip	Ne	Taip	Ne	Taip	Ne
Socialiniai darbuotojai/pedagogai	29	2	52	2	73	6	11	3
Mokyklų/ikimokyklinių įstaigų darbuotojai	8	23	26	28	48*	31	6	8
Savivaldybių, seniūnijų darbuotojai	11	20	31	23	45**	34	12	2
Vaiko teisių apsaugos darbuotojai	21	10	40	14	55	24	7	7
Bendruomenių nariai	8	23	16	38	14	65	6	8
Policijos pareigūnai	7	24	13	41	16	63	4	10
Medicinos darbuotojai	6	25	11	43	10	69	3	11
Giminės	8	23	21	33	27	52	5	9
Draugai	6	25	8	46	13	66	2	12

Pastaba: * - požymio statistinis reikšmingumas $p = 0,010$

** - $p = 0,016$

8 lentelėje pateiktuose tyrimo duomenyse pagal požymio dažnį apie teikiamą pagalbą socialinės rizikos šeimoms, išsiskyrė vyrų ir moterų nuomonės. Moterys linkusios pritarti, kad daugiausiai pagalbos socialinės rizikos šeimoms padeda mokyklų/ikimokyklinių įstaigų darbuotojai ($n=67$), tačiau vyrai minėtus darbuotojus nelaiko kaip vienus iš pagrindinių pagalbininkų, padedant socialinės rizikos šeimoms.

Kalbant apie tai, kas daugiausiai padeda socialinės rizikos šeimai, kai ji susiduria su problemomis (8 lentelė) ir kas turėtų padėti susigrąžinti vaiką(-us) į šeimą (9 lentelė), pateikti duomenys apie šių klausimų požymio dažnį pagal lytį. 8 lentelėje moterys teigia, kad daugiausiai socialinės rizikos šeimoms padeda mokyklų ir/ar ikimokyklinių įstaigų darbuotojai ($p = 0,010$) ir Vaiko teisių apsaugos specialistai ($p = 0,011$). Atsakant į klausimą kas turėtų minėtoms šeimoms padėti, tyrime dalyvavusios moterys vis dar yra tos pačios nuomonės, kad Vaiko teisių apsaugos specialistai ($p = 0,006$), tačiau pareiškia visiškai kitokią nuomonę apie mokyklų ir/ar ikimokyklinių įstaigų pedagogus, jog jie neturėtų prisidėti prie pagalbos šeimai, siekiant susigrąžinti paimtus vaikus.

Respondentų nuomonė pagal lytį apie tai, kas daugiausiai padeda socialinės rizikos šeimai, kai ji susiduria su problemomis (požymio dažnis)

Lytis Teiginys	Vyras		Moteris	
	Taip	Ne	Taip	Ne
Socialiniai darbuotojai/pedagogai	61	5	104	8
Mokyklų/ikimokyklinių įstaigų darbuotojai	21	45	67*	45
Savivaldybių, seniūnijų darbuotojai	33	33	66	46
Vaiko teisių apsaugos darbuotojai	38	28	85**	27
Bendruomenių nariai	12	54	32	80
Policijos pareigūnai	11	55	29	83
Medicinos darbuotojai	8	58	22	90
Giminės	18	48	43	69
Draugai	8	58	21	91

Pastaba: * - požymio statistinis reikšmingumas $p = 0,010$

** - $p = 0,011$

Respondentų nuomonė pagal lytį apie tai, kas turėtų padėti socialinės rizikos šeimai susigrąžinti vaiką (-us) į šeimą (požymio dažnis)

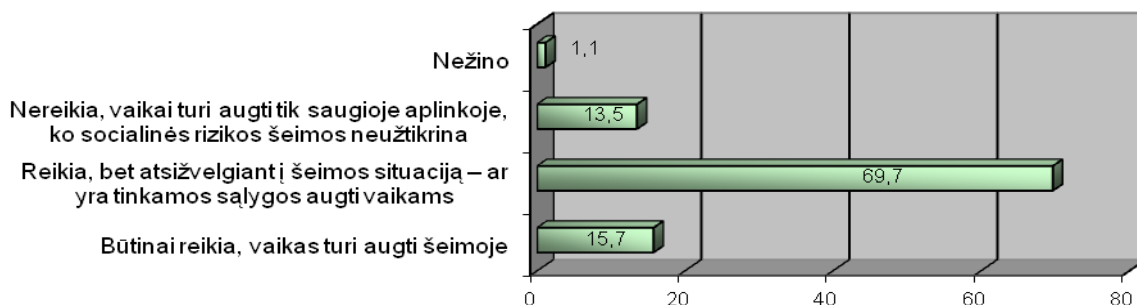
Lytis Teiginys	Vyras		Moteris	
	Taip	Ne	Taip	Ne
Socialinis darbuotojas/pedagogas	49	17	89	23
Vaiko teisių apsaugos specialistai	54	14	106*	6
Savivaldybių, seniūnijų darbuotojai	28	38	45	67
Bendruomenių nariai	9	57	25	87
Policijos pareigūnai	11	56	11	101
Medicinos darbuotojai	6	60	10	102
Mokyklų/ikimokyklinių įstaigų pedagogai	11	55	33	79**
Giminės	18	48	35	77
Draugai	7	59	9	103

Pastaba: * - požymio statistinis reikšmingumas $p = 0,006$

** - $p = 0,050$

Tyrimo dalyvių buvo teiraujama ar reikia socialinės rizikos šeimoms padėti susigrąžinti paimitus vaikus į šeimą. Iš 11 paveiksle pateiktų duomenų galima teigti, kad respondentai sutinka, jog vaikus į šeimą grąžinti reikia, tačiau būtina ir svarbu atsižvelgti į šeimos, kurioje vaikas gyvens, situaciją – ar toje šeimoje yra tinkamos sąlygos augti vaikui (69,7%). Tyrime atsiskleidė, kad teiginys, jog vaiko grąžinti į šeimą nereikia, nes vaikas turi augti su saugioje aplinkoje, ko socialinės

rizikos šeimos neužtikrina ir visiškai priešinga nuomonė, jog vaiką būtina gražinti į šeimą, vaikas turi augti šeimoje, neatsižvelgiant į šeimoje sudarytas sąlygas ir aplinką, respondentų nuomonė pasiskirstė apylygiai, atitinkamai 13,5% ir 15,7%.

11 pav. Respondentų nuomonė apie reikalingumą padėti socialinės rizikos šeimai susigrąžinti vaikus į šeimą, % (N = 178)

10 lentelėje akivaizdžiai atsiskleidžia respondenčių moterų nuomonė, kad vaiką į šeimą reikia gražinti, tačiau svarbu atsižvelgti ir įvertinti tos šeimos situaciją, kurioje augs vaikas ($p = 0,004$). Minėtoje šeimoje turi būti tinkamos sąlygos vaikams augti. Vyrai taip pat pritaria, kad vaikas vis dėlto turi augti ir gyventi šeimoje, tačiau tik tokioje, kurioje yra sudarytos tinkamos sąlygos.

10 lentelė.

Respondentų nuomonė apie vaiko gražinimą į socialinės rizikos šeimą pagal lytį (požymio dažnis)

Teiginys	Lytis	
	Vyras	Moteris
Būtinai reikia, vaikas turi augti šeimoje	6	22
Reikia, bet atsižvelgiant į šeimos situaciją – ar yra tinkamos sąlygos augti vaikams	43	81*
Nereikia, vaikai turi augti tik saugioje aplinkoje, ko socialinės rizikos šeimos neužtikrina	15	9

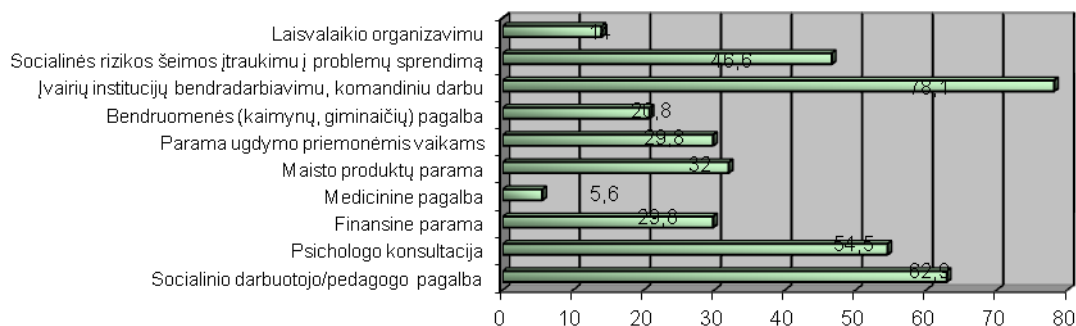
Pastaba: * - požymio statistinis reikšmingumas $p = 0,004$

Dirbant su socialinės rizikos šeimomis yra labai svarbus komandinis darbas. Vienas iš svarbiausių aspektų kuriant komandas bei didinant komandinio darbo veiksmingumą socialiniame darbe yra komandos ir asmeninių tikslų paaikškinimas ir suderinimas (West, Unsworth, 1997). Vienas svarbiausių komandinio darbo dalykų, tiek komandos formavimuisi, tiek veiksmingumui, yra

bendras siekiamas tikslas. Komandos nariams nežinant pagrindinio tikslo, sunku tikėtis, kad jie dės pastangas bendram komandos labui (Raižienė, Endriulaitienė, 2007).

Tyrimo rezultatai apie efektyviausios pagalbos rizikos šeimoms būdus atskleidė, jog respondentai pagrindine ir efektyviausia pagalba minėtoms šeimoms įvardina įvairių institucijų (savivaldybių, seniūnijų, Vaiko teisių apsaugos skyriaus, policijos pareigūnų, medicinos darbuotojų) bendradarbiavimą bei komandinį darbą – 78,1% respondentų pasirinko būtent šį teiginį.

Tyrimo dalyviai sutinka, kad taip pat vienos iš svarbiausių ir efektyviausių pagalbų šeimai būdų, siekiant sugrąžinti vaikus į šeimą yra socialinio darbuoto/pedagogo pagalba (62,9%), psichologo konsultacija (54,5%), ir pačios socialinės rizikos šeimos įtraukimas į problemų sprendimą (46,6%). Respondentų nuomone, ne tokie svarbūs ir efektyvūs pagalbos būdai šeimoms, norint susigrąžinti vaikus yra finansinė parama (29,8%), parama maisto produktais (32%), parama ugdymo priemonėmis vaikams (29,8%), bendruomenės (kaimynų, giminaičių) pagalba (20,8%). O vienos iš neefektyviausių pagalbų, respondentų nuomone yra socialinės rizikos šeimų laisvalaikio organizavimas (14%) ir medicininė pagalba (5,6%).

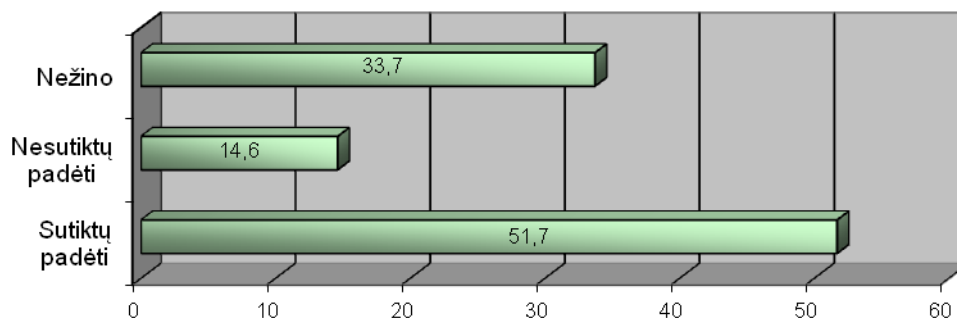

12 pav. Respondentų nuomonė apie efektyviausią pagalbą socialinės rizikos šeimai, siekiant susigrąžinti vaikus, % (N = 178)

Kalbant apie komandinio darbo svarbą, Žalimienė (2007) teigia, kad šeimos poreikiai geriausiai gali būti tenkinami tik dirbant komandai, kurioje kiekvienas specialistas turi reikiamą kvalifikaciją ir asmenines savybes, tinkamas dirbti socialinį darbą. Be to, būtina bendradarbiauti su kitomis institucijomis, kaip VTAT, mokyklos, seniūnijos, sveikatos apsaugos įstaigos ir kt. Teikiant socialines paslaugas socialinės rizikos šeimoms, komandinis darbas yra būtinas dėl minėtų šeimų problemų kompleksiško ir sudėtingumo. Vienas specialistas negali būti pajėgus išspręsti problemų, todėl yra būtina įvairių specialybių personalo koordinuota ir viena kitą papildanti veikla.

Tik papildantys vienas kitą žiniomis ir įgūdžiais, bendradarbiaudami komandos nariai gali pasiekti užsibrėžtų tikslų, t.y. suteikti kokybiškas ir efektyvias paslaugas.

Respondentų buvo klausiama ar jie sutiktų padėti socialinės rizikos šeimai (13 paveikslas). Daugiau nei pusė respondentų (51,7%) teigia, jog sutiktų padėti socialinės rizikos šeimai, iš kurios paimti vaikai (parama, išklausymu, patarimais, konkrečia pagalba). 33,7% tyrimo dalyvių vis dėlto yra neapsisprendę ir teigia nežinantys ar sutiktų padėti socialinės rizikos šeimai, o 14,6% respondentų nesutiktų padėti.

13 pav. Respondentų sutikimas padėti socialinės rizikos šeimai, % (N = 178)

12 lentelėje pateikti tyrimo duomenys pagal požymio dažnį, apie respondentų pagalbos būdus socialinės rizikos šeimai, kuriais jie sutiktų padėti pagal respondentų amžių. 41-60 m. amžiaus tyrimo dalyviai sutiktų padėti socialinės rizikos šeimai, teikdami paramą rūbais ir avalyne ($p = 0,006$), tačiau nesutiktų pakviesti socialinės rizikos šeimas kartu dalyvauti šeimos šventėse ($p = 0,026$).

11 lentelė.

Respondentų nuomonė apie pagalbos būdus socialinės rizikos šeimai, kuriais jie sutiktų padėti pagal amžių (požymio dažnis)

Amžius \ Teiginys	18-25 m.					26-40 m.					41-60 m.					61 m. ir daugiau				
	Sutikčiau	Greičiau sutikčiau nei nesutikčiau	Greičiau nesutikčiau nei sutikčiau	Nesutikčiau	Nežinau	Sutikčiau	Greičiau sutikčiau nei nesutikčiau	Greičiau nesutikčiau nei sutikčiau	Nesutikčiau	Nežinau	Sutikčiau	Greičiau sutikčiau nei nesutikčiau	Greičiau nesutikčiau nei sutikčiau	Nesutikčiau	Nežinau	Sutikčiau	Greičiau sutikčiau nei nesutikčiau	Greičiau nesutikčiau nei sutikčiau	Nesutikčiau	Nežinau
Finansinė parama	0	1	4	7	4	3	4	7	1 1	0	5	9	7	1 8	5	0	1	1	5	1

Pagalba rūbais ir avalyne	1 2	2	0	0	2	2 1	4	0	0	0	3 5 *	9	0	0	0	4	3	1	0	0
Parama maisto produktais	9	2	2	2	1	1 4	8	3	0	0	2 6	1 2	4	1	1	1	6	1	0	0
Siūlymu kartu praleisti laisvalaikį	2	1	2	8	3	0	5	7	9	4	3	1 0	1 4	8	9	1	2	3	1	1
Kvietimu dalyvauti šeimos šventėse	0	1	2	1 0	3	0	1	7	1 4 * *	3	2	9	1 3	1 1	9	2	1	2	3	0
Išklausymu, patarimais	6	3	4	1	2	7	6	5	3	4	2 3	9	2	5	5	5	2	0	0	1

Pastaba: * - požymio statistinis reikšmingumas $p = 0,006$

** - $p = 0,026$

Socialinė parama – tai praktinė, finansinė, informacinė ir psichologinė pagalba. Skiriami trys tokios paramos tipai (Pivorienė, 2004):

- Konkreti pagalba (praktiniai patarimai ir materialinė pagalba)
- Emocinė parama (išklausymas, paskatinimas, pagarba, atjauta)
- Informacinė pagalba (patarimai ir pagalba, priimant sprendimus)

Reikia pažymėti, kad socialinė parama socialinės rizikos šeimoms yra efektyvi tik tuo atveju, kai derinami visi trys paramos tipai. Siekiant kuo efektyviau tenkinti tokių šeimų poreikius ir skatinti jų reintegraciją į visuomenę, negalima teikti vien materialinę ar vien emocinę paramą, nes tai ne tik nėra efektyvu, o dažnai atvejais tai tik valstybinių lėšų švaistymas, kuris neduoda jokių teigiamų rezultatų socialinės rizikos šeimų socializacijos atžvilgiu.

Kaip teigiama Socialinių paslaugų kataloge (2006), socialinės paslaugos socialinės rizikos šeimoms yra teikiamos, siekiant padėti joms ugdytis socialinius įgūdžius ir motyvaciją kurtis saugią, sveiką ir darnią aplinką savo namuose, palaikyti socialinius ryšius su visuomene, bei užtikrinti tokioje šeimoje augančių vaikų visapusišką vystymąsi ir ugdymą. Įstatyme taip pat pabrėžiamas socialinių paslaugų teikimas šių šeimų vaikams. Vaikai - būsimieji veiksmo dalyviai ir nuo jiems skriamo dėmesio priklausys ateities visuomenės, tautos ir valstybės perspektyva (Kondrotaitė, 2006).

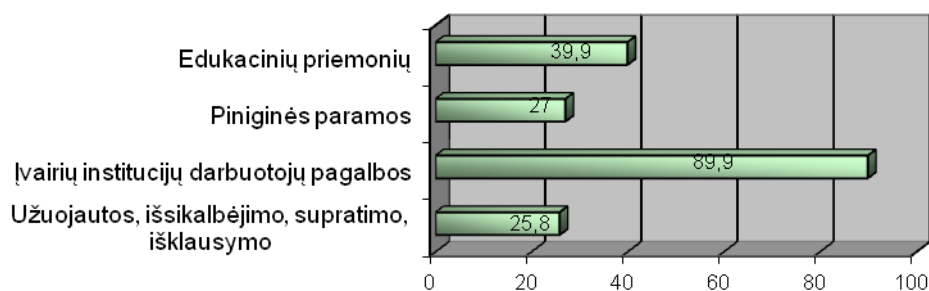
Todėl socialinės paramos būdų derinimas svarbus dar ir tuo, kad tai tikslingesnė kryptis, norint užtikrinti pagalbos gavimą vaikams, gyvenantiems socialinės rizikos sąlygomis. Dažnai rizikos šeimose dėl menko tėvų išprusimo, dorovinių vertybių nuosmukio, nesugebėjimo ar nepajėgumo prisitaikyti prie kintančių socialinių bei ekonominių sąlygų, formuojamos ne savarankiškos ir harmoningos asmenybės, o savo jėgomis nepasitikintys, nesaugiai besijaučiantys

individai (Kondrotaitė, 2006). Dažnai vaikai, gyvenantys tokiose šeimose, padaro nemažai nusikaltimų, todėl jie vadinasi „deviantinio elgesio vaikais“.

Tyrimo metu buvo siekiama sužinoti ko labiausiai reikia socialinės rizikos šeimai, iš kurios yra paimti vaikai, respondentams buvo pateiktas klausimas „*Jūsų manymu, ko labiausiai reikia šeimai, iš kurios yra paimti vaikai?*“. Net 89,9% respondentų teigia, kad šioje situacijoje svarbiausia yra įvairių institucijų pagalba (14 paveikslas). 39,9% tyrimo dalyvių sutinka, kad reikalingos edukacinės, mokomosios priemonės. Tad galima teigti, jog respondentai mano, kad tik įvairios institucijos ir jų teikiamos edukacinės priemonės reikalingos šeimoms, iš kurių yra paimti vaikai.

Svarbu paminėti ir tai, kad tyrimo metu atsiskleidė, jog socialinės rizikos šeimoms, iš kurių yra paimti vaikai piniginė parama nėra viena iš pagrindinių priežasčių, padėsiančių susigrąžinti vaikus į šeimą (27%). Užuojauta, išsikalbėjimas, supratimas ir išklausymas respondentų nuomone, taip pat nėra svarbūs pagalbos būdai, kurių labiausiai reikia šeimoms, iš kurių paimti vaikai. (25,8%). Šiuos tyrimo rezultatus galima būtų interpretuoti tuo, jog tyrime pateiktuose ankstesniuose duomenyse, respondentų dauguma smerkia socialinės rizikos šeimas ir tai įtakoja jų išreikštą nuomonę, kad tokioms šeimoms paguoda nėra reikalinga.

14 pav. Reikalingiausia pagalba šeimai, iš kurios yra paimti vaikai, % (N = 178)

12 lentelėje pateiktuose duomenyse, pagal požymio dažnį, atsiskleidžia, jog moterys taip pat nemano, kad reikalingiausia pagalba socialinės rizikos šeimai yra emocinė parama (užuojauta, išsikalbėjimas, supratimas, išklausymas) ($p = 0,032$). Lygiai taip pat, pagal požymio dažnį 41-60 m. amžiaus respondentai teigia, kad emocinė parama nėra svarbi ir reikalinga socialinės rizikos šeimai ($p = 0,001$) (13 lentelė).

12 lentelė.

Respondentų nuomonė pagal lytį apie reikalingiausią pagalbą socialinės rizikos šeimai, kai iš jos yra paimti vaikai (požymio dažnis)

Teiginys	Lytis		Vyras		Moteris	
	Taip	Ne	Taip	Ne	Taip	Ne
Užuojautos, išsikalbėjimo, supratimo, išklausymo	11	55	35	77*		
Įvairių institucijų darbuotojų pagalbos	58	8	102	10		
Piniginės paramos	13	53	35	77		
Eduikacinių veiklų	27	39	44	68		

Pastaba: * - požymio statistinis reikšmingumas $p = 0,032$

13 lentelėje pateikti tyrimo duomenys apie respondentų nuomonę (požymio dažnis) pagal amžių apie reikalingiausią pagalbą socialinės rizikos šeimai, kai iš jos yra paimti vaikai. 41-60 m. amžiaus tarpsnio respondentai teigia, kad socialinės rizikos šeimoms nereikia užuojautos, išsikalbėjimo, supratimo, išklausymo ($p = 0,001$).

13 lentelė.

Respondentų nuomonė pagal amžių apie reikalingiausią pagalbą socialinės rizikos šeimai, kai iš jos yra paimti vaikai (požymio dažnis)

Teiginys	Amžius		18-25 m.		26-40 m.		41-60 m.		61 m. ir daugiau	
	Taip	Ne	Taip	Ne	Taip	Ne	Taip	Ne	Taip	Ne
Užuojautos, išsikalbėjimo, supratimo, išklausymo	5	26	8	46	24	55*	9	5		
Įvairių institucijų darbuotojų pagalbos	28	3	51	3	68	11	13	1		
Piniginės paramos	7	24	18	36	17	62	6	8		
Eduikacinių veiklų	16	15	21	33	32	27	2	12		

Pastaba: * - požymio statistinis reikšmingumas $p = 0,001$

Baldwin (2002) teigimu krizių intervencijoje dirbantis socialinis darbuotojas turi būti išsiugdęs daugelį savybių, kurios jam padėtų bendrauti su klientu. Tai empatija – sugebėjimas atpažinti kliento jausmus ir juos atspindėti; šiltumas – gebėjimas pasidalyti jausmais, patyrimu, švelnus elgimasis su kenčiančiu; humoras; nuoširdumas – būti atviram, paprastam, jautriam; padrąšinimas – skatinti klientus išbandyti savo jėgas, siekti tikslų, troškimų judėti į priekį; pasitikėjimas; pagarba – mokėti gerbti klientą, jo nuomonę; bei objektyvumas. Kiekviena iš šių

savybių yra be galo svarbi ir vaiko paėmimo iš šeimos atveju. Tyrimo metu atsiskleidė, jog ir socialiniai darbuotojai, ir policijos pareigūnai turi išsiugdę minėtas savybes.

R. K. James ir B. E. Gilliland (2001) pažymi, jog krizių intervencijos srityse dirbantys asmenys (šiuo atveju ne tik socialiniai darbuotojai, tačiau ir policijos pareigūnai) turėtų pasižymėti empatiško bei aktyvaus klausymo įgūdžiais, turėtų sugebėti greitai ir atitinkamai reaguoti į skirtingas situacijas, taip pat būti dėmesingi ir sugebėti terapiškai veikti.

Apibendrinant tyrimo rezultatus apie pagalbą socialinės rizikos šeimoms, kai iš jų yra paimti vaikai, galima teigti, kad:

- Artimiausioje socialinės rizikos šeimų aplinkoje esantys asmenys (giminės, draugai, bendruomenių nariai) neprisideda arba mažai prisideda padėdami socialinės rizikos šeimoms. Remiantis šiuo tyrimo aspektu galima teigti, jog socialinės rizikos šeimos visuomenėje yra ignoruojamos, jų problemos atlaidžiai paliekamos spręsti tik tam tikrų institucijų darbuotojams ir specialistams;

- Tyrime dalyvavusių moterų nuomone, daugiausiai socialinės rizikos šeimoms padeda mokyklų ir/ar ikimokyklinių įstaigų darbuotojai ir Vaiko teisių apsaugos specialistai. Tačiau kalbant apie tai, kas turėtų padėti, tyrime dalyvavusios moterys vis dar yra tos pačios nuomonės, kad Vaiko teisių apsaugos specialistai, tačiau pareiškia visiškai kitokią nuomonę apie mokyklų ir/ar ikimokyklinių įstaigų pedagogus, jog jie neturėtų prisidėti prie pagalbos šeimai, siekiant susigrąžinti paimtus vaikus;

- Vaikus, kurie buvo paimti iš socialinės rizikos šeimos, į šeimą grąžinti reikia, tačiau būtina ir svarbu atsižvelgti į šeimos, kurioje vaikas gyvens, situaciją – ar toje šeimoje yra tinkamos sąlygos augti vaikui;

- Pagrindinė ir efektyviausia pagalba socialinės rizikos šeimoms - įvairių institucijų (savivaldybių, seniūnijų, Vaiko teisių apsaugos skyriaus, policijos pareigūnų, medicinos darbuotojų) bendradarbiavimas ir komandinis darbas.

- Pagrindinis pagalbos būdas tarp 41-60 m. amžiaus respondentų socialinės rizikos šeimai - parama, kuriais rūbais ir avalyne.

- Emocinė parama (užuojauta, išsikalbėjimas, supratimas, išklausymas) – nėra reikalinga, kaip viena iš pagalbos rūšių socialinės rizikos šeimai, kai iš jos yra paimti vaikai.

Tyrimo hipotezė. Tyrimo pradžioje buvo išsikelta hipotezė, jog tikėtina, kad visuomenėje vyrauja neigiamas visuomenės požiūris į vaiko grąžinimą socialinės rizikos šeimai.

Kadangi hipotezėje teigiama, jog visuomenėje vyrauja neigiamas požiūris į vaiko grąžinimą socialinės rizikos šeimai, iš tyrimo analizės buvo paimti respondentų atsakymai, kuriuose jie vertino socialinės rizikos šeimas. Kadangi didžiausias respondentų skaičius pasirinko, jog visuomenė smerkia socialinės rizikos šeimas (7 pav.), tad hipotezei patvirtinti/paneigti smerkimas prilyginamas neigiamui visuomenės požiūriui. Tad statistinė hipotezė H_0 teigia, kad respondentai, kurie teigia, jog visuomenė smerkia socialinės rizikos šeimas, nelinkę pritarti, kad reikia padėti socialinės rizikos šeimoms susigrąžinti vaikus. O hipotezė H_1 teigia teigia, jog respondentai linkę pritarti, kad reikia padėti socialinės rizikos šeimos padėti susigrąžinti vaikus.

Sprendimo priėmimo taisyklė – jei X^2 kriterijaus p - reikšmė mažesnė už reikšmingumo lygmenį α ($\alpha=0,05$), tada nulinę hipotezę atmesime. (Pukėnas, 2009)

14 lentelėje pateikiama koreliacija tarp to, kaip respondentai, kurie smerkia socialinės rizikos šeimas linkę pritarti, kad reikia padėti susigrąžinti vaikus socialinės rizikos šeimoms.

14 lentelė

Hipotezės “tikėtina, kad visuomenėje vyrauja neigiamas visuomenės požiūris į vaiko grąžinimą socialinės rizikos šeimai“ tikrinimas

		Kaip, Jūsų nuomone, visuomenė vertina socialinės rizikos šeimas? Smerkia.	Ar reikia socialinės rizikos šeimoms, iš kurių buvo paimti vaikai, padėti susigrąžinti vaikus į šeimą?
Kaip, Jūsų nuomone, visuomenė vertina socialinės rizikos šeimas? Smerkia.	Pearson Correlation	1	,177
	Sig. (2-tailed)		,120
	N	178	178
Ar reikia socialinės rizikos šeimoms, iš kurių buvo paimti vaikai, padėti susigrąžinti vaikus į šeimą?	Pearson Correlation	,177	1
	Sig. (2-tailed)	,120	
	N	178	178

Iš lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad $p > \alpha$ ($p = 0,120$), vadinasi nulinės hipotezės atmesti negalime. Tai reiškia, kad respondentai, kurie smerkia socialinės rizikos šeimas, nelinkę pritarti, kad reikia joms padėti susigrąžinti vaikus į šeimas. Tačiau koreliacija $r = 0,117$, tai yra

silpnas koreliacinis ryšys. Tai reiškia, kad nors ir silpnos, tačiau įtakos turi respondentų smerkimas jų apsisprendimui nepritari padėti socialinės rizikos šeimoms suigražinti vaikus.

Egzistuoja silpnas ir statistiškai nereikšmingas tiesinis ryšys. Tiesinis ryšys teigiamas (0,117), o tai reiškia, kad kuo respondento požiūris į socialines rizikos šeimas smerktinas, tuo labiau tikėtina, kad jis nelinkęs pritarti padėti socialinės rizikos šeimoms susigražinti vaikus.

IŠVADOS

- Tyrimo pradžioje išsikelta hipotezė pasitvirtino, kad visuomenėje vyrauja neigiamas požiūris į vaiko gražinimą socialinės rizikos šeimai, nes tyrimo rezultatų analizė atskleidė, kad socialinės rizikos šeimo yra smerkiamos, o vaiko gražinimas į jas galimas tik tuomet, kai šeimoje yra tinkamos sąlygos augti vaikui.

- Kiekvienam žmogui jo šeima kaip sistema yra labai svarbi, nes čia įsisąvinamos taisyklės, susiformuoja bendravimo, išgyvenimo, reagavimo į stresą modeliai, kurie lydi visą gyvenimą ir yra labai svarbūs suaugusiojo gyvenimo etape kuriamos šeimos funkcionavimui. Socialinės rizikos šeima, tai šeima, kurioje sutrikęs šeimos funkcijų atlikimas. Tokios šeimos skursta, šeimos narių socialiniai įgūdžiai menki, vaikai neprižiūrimi. Tokiose šeimose neretai naudojama socialinė, psichologinė ar fizinė prievarta. Šeimose yra sutrikęs narių bendradarbiavimas ir emocinis bendravimas, vyrauja neigiama aplinka, netenkinami vaiko emociniai, socialiniai ir fiziniai poreikiai. Dažnai socialinės rizikos šeimos nariai nepasitiki savimi, menkai motyvuoti keisti gyvenimo būdą, linkę ir toliau vartoti alkoholį ir gyventi kitokį socialiai nepriimtą gyvenimą.

- Efektyviausias ir universaliausias krizės intervencijos modelis remiasi individualiu konkrečių užduočių sprendimo metodu ir susideda iš trijų nuoseklių etapų: situacijos išsiaiškinimas ir įvertinimas; pagalbos teikimas, kuriame svarbi ir kitų specialistų pagalba; apibendrinimas, pokyčių, gyvenimo pasikeitimo aptarimas. Krizės šeimoje metu yra svarbu suteikti greitą ir efektyvią pagalbą šeimai, nes užsitęsiosios problemos dažniausiai neišvengiamai sukelia dar didesnių nesklandumų šeimos gyvenime ir stiprių emocijų išgyvenimų. Užsitęsusi krizė sutrikdo šeimos funkcionavimą, sukelia įvairias naujas problemas, veda į gilėjančią depresiją ir neviltį. Socialinis darbuotojas pradeda dirbti su šeima, kurioje netinkamai arba dalinai atliekamos šeimos funkcijos. Naudojantis nuostata, kad šeima yra sistema, tikslinga remtis sisteminiu socialinio darbo modeliu.

- Visuomenė supranta, kas yra socialinės rizikos šeima ir kokiais pagrindiniais bruožais ji pasižymi, tai - smurtas, vaikų nepriežiūra ir alkoholizmas. Socialinės rizikos šeimos visuomenėje yra žinomos ir su jomis bendraujama. Tyrime atsiskleidė, kad dauguma respondentų smerkia socialinės rizikos šeimas, o tai gali įtakoti socialinės rizikos šeimų jaučiamą socialinę atskirtį. Respondentai išskiria du pagrindinius sunkumus, su kuriais susiduria socialinės rizikos šeimos. Tai bendravimo, savigarbos, pasitikėjimo savimi, savikontrolės įgūdžių neturėjimas ir neigiamas visuomenės požiūris į socialinės rizikos šeimas ir į jų problemas. Socialinės rizikos šeimos visuomenėje yra ignoruojamos, jų problemos atlidžiai paliekamos spręsti tik tam tikrų institucijų darbuotojams ir specialistams;

- Pagrindinė ir efektyviausia pagalba socialinės rizikos šeimoms - įvairių institucijų (savivaldybių, seniūnijų, Vaiko teisių apsaugos skyriaus, policijos pareigūnų, medicinos darbuotojų) bendradarbiavimas ir komandinis darbas. Pagrindinis pagalbos būdas socialinės rizikos šeimai - parama, kuriais rūbais ir avalyne. Respondentų nuomone, emocinė parama (užuojauta, išsikalbėjimas, supratimas, išklausymas) – nėra reikalinga, kaip viena iš pagalbos rūšių socialinės rizikos šeimai, kai iš jos yra paimti vaikai.

LITERATŪRA

1. Bajoriūnas Z. (1997) Šeimos edukologija. – Vilnius: Jošara.
2. Baldwin M. (2002) The use of Self in therapy. (Sec.ed). The Haworth Press Inc.
3. Bitinas B. Ugdymo tyrimu metodologija. – Vilnius, 1998.
4. Bourdieu P. (1990) The logic of practise, Policy Press, Cambridge.
5. Butler, I & Roberts, G. (2004) Social Work with Children and Families: Getting into Practice (2nd edition) London: Jessica Kingsley.
6. Charles, S.T. & Carstensen, L.L. (1999) The role of time in the setting of social goals across the life span. In F. Blanchard-Fields & T. Hess (Eds.), Social cognition and aging, New York, NY: Academic Press.
7. Fedulova A.B. (2004) Šeima kaip socialinio darbo klientas. Iš Kazlovas, A.A. Socialinis darbas: profesinės veiklos įvadas (tarptautinis projektas), Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
8. Guščinskienė J., Kondrotaitė G. (2006) Socialinės rizikos šeimų problemos: Pagėgių savivaldybės atvejo studija. Socialinis darbas: mokslo darbai Nr. 5(2) – Vilnius.
9. Jakavičius V. (1998) Žmogaus ugdymas. Įvadas į edukologijos studijas. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
10. James R. K., Gilliland B. E. (2001) Crisis intervention strategies. Wadsworth.
11. Johnson, Louise C. (2001) Socialinio darbo praktika: bendrasis požiūris. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
12. Kairienė B. (2005) Vaikų, patyrusių smurtą šeimoje, globos problemos. Socialinis darbas: mokslo darbai Nr. 4(2) – Vilnius.
13. Kanopienė V., Pavilionienė M. A. (1997) Smurtas prieš moteris ir vaikus Lietuvoje. – Vilnius.
14. Kardelis, K. (2007.) Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Šiauliai: Liucijus.
15. Kondrotaitė G. (2006) Socialinės rizikos šeimos Lietuvoje: atvejo studija// Filosofija. Sociologija. Nr. 4.
16. Kučinskas V., Kučinskienė R. (2000) Socialinis darbas švietimo sistemoje. Teoriniai aspektai. – Klaipėda: KU leidykla.
17. Kvietkienė G. (2000) Socializacijos pedagogika, Vilnius.
18. Lazutka, R. (2001) Socialinė apsauga. Žmogaus socialinė raida. Vilnius: Homo Liber.

19. Leliūgienė I. (2003) Socialinė pedagogika. Kaunas: Technologija.
20. Leonavičius V. (1998) Sociologija, Mintis ir veiksmas, Pastabos apie patyrimą, kurio negalima išvengti, Nr. 1.
21. Leon-Guerrero, A. (2005) Social Problems: community, policy, and social action, California: Sage Publications.
22. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 1996 m., kovo 14d., Nr I-1234, Vilnius. Valstybės Žinios, 1996.04.12, Nr.: 33.
23. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinių rekomendacijų patvirtinimo“, 2003 m. gruodžio 17 d. Nr. A1-207. Valstybės žinios, 2004-01-17, Nr. 9-254.
24. Lietuvos šeima: mokslinės-praktinės konferencijos "Lietuvos šeima: tradicijos ir ateitis", įvykusios Vilniuje, 1994 m. spalio 25-26 d. d., medžiaga /Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas - Vilnius, 1994-1995.
25. Liobikienė N. (2006) Krizių intervencija: vadovėlis. Kaunas.
26. Maniukaite, G. (2001) „Vilniaus studentų gyvenimo sėkmės ir gyvenimo prasmės sampratos ypatumai“, in Lietuvos sociologija amžiu sanduroje, sud. A. Vosyliute. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas
27. Mash E., Wolf D. (2002) Abnormal Child Psychology (2nd Ed.).
28. Miškinis, K. (2003) Šeima žmogaus gyvenime. Kaunas: Aušra.
29. Navaitis G. (2002) Nr. 2. Paradoksali šeimos konsultavimo metodai socialiniame darbe, Socialinis darbas.
30. Pileckaitė – Markovienė M., Lazdauskas T. (2007) Šeima ir tėvų globos netekusio vaiko raida, - Vilnius: AB spauda.
31. Plužek Z. (1996) Pastoracinė psichologija. Vilnius: Amžius.
32. Pukėnas K. (2009) Kokybinių duomenų analizė SPSS programa. Kaunas.
33. Raižienė S., Endriulaitienė A. (2007) Organizacinė psichologija: komandų formavimo principai. VDU Kaunas.
34. Sakalauskas G. (2000) Asociali šeima. Kokia ji? // Dialogas. Nr. 7.
35. Smurtas šeimoje: prevencija, intervencija ir galima pagalba (2008) Vaikų laikinosios globos namai "Atsigręžk į vaikus", [Lietuvos Respublikos] socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Vilnius: Lodvila.

36. Sutton C. (1999) Socialinis darbas, bendruomenės veikla ir psichologija. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
37. Uzdila, J. V. Menas kurti šeimą. Šiauliai: K. J. Vasiliausko įmonė, 2001).
38. Vaitkevičius, J. (1995) Socialinės pedagogikos pagrindai. Vilnius: "Egaldos leidykla".
39. Vasiliauskas R. (1992) Vertybių ugdymas: mokymo metodinė priemonė. – Vilnius: VPU I – kla.
40. Vitkauskaitė D. (2001) Teoriniai socialinio darbo modeliai. Šiaulių universitetas. Specialiosios pedagogikos fakultetas. Socialinės pedagogikos ir psichologijos katedra. Šiauliai: ŠU.
41. Woititz J. G. (1999), Suaugę alkoholikų vaikai, Kaunas.
42. Wood K. M. (1978) Casework Effectiveness: A New Look at the Research Evidence, Social Work.
43. Žalimienė L. (2007) Vaikų socialinės globos kokybė ir jos vertinimas. Vilnius.
44. Žibaitis R. (1995) Šeima ir asmenybės ugdymas. – Vilnius: Filosofijos ir sociologijos institutas.
45. Žydžiūnaitė, V. (2007). Tyrimo dizainas: struktūra ir strategijos. Kaunas: Technologija.
46. Битинас Б. П., Бочарова В. Г. и др. (1990) Социальное воспитание учащихся. - Москва: Ровесник.
47. Энциклопедия социальной работы. (1994) Москва: Центр общественных ценностей.
48. Олпорт Г. (1998) Личность в психологии. Москва: „КСП +“, Санкт-Петербург: “Ювента”.
49. Шептетко П, Воронина Г. А. (2001) Методика и технология работы социального педагога. – Москва: Академия.

Internetiniai šaltiniai:

1. Lietuvos statistikos departamento duomenys, Lietuvos vaikai, 2008-05-30. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. kovo 9 d.]. Prieiga per Internetą: <http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=2597>
2. Lietuvos statistikos departamento duomenys, darbo jėgos aktyvumo, užimtumo ir nedarbo lygis [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. kovo 9 d.]. Prieiga per Internetą: <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1302&PHPSESSID=02073151a4135b07eb3031256b253402>

3. Valstybinės šeimos politikos koncepcijos projektas, 2008-05-26. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. vasario 17 d.]. Prieiga per Internetą: <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/79366>
4. Windheuser J., Krizių intervencijos programos problemiškomis šeimoms. [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. balandžio 14 d.]. Prieiga per Internetą: http://www.sumc.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=157&Itemid=0

Justina Koriznaite

SOCIETY'S ATTITUDE TOWARDS CHILDS'S RETURN TO A SOCIAL RISK FAMILY

The Master's Degree Thesis

Summary

Problems like unemployment, violence, alcohol, drugs and poor child care in families at social risk promotes negative attitude towards them in the society, especially when it comes to returning children to those families. This is why subject addressing society's attitude towards families in social risk, children being raised in these families and help that they are receiving is very relevant nowadays.

This study includes theoretical family and family at social risk concept analysis, different types of the theoretical family crisis and nature of the social worker activities when taking child away from family at social risk.

Hypothesis states that society has negative attitude towards families at social risk and returning children to those families.

Research, aiming to disclose society's attitude towards families and risk and returning children to those families, has been conducted.

Research has been conducted using quantitative data collection. It's aim was to reveal society's attitude towards families at social risk and returning children to those families. 178 random respondents participated in the research. Research data has been analyzed statistically (descriptive frequency, χ^2 test).

Empirical part of the study is devoted to families' at social risk position in society, returning children to these families and ways to help families in question examination.

Empirical research conclusions:

1. Society understands what family at social risk means and that it's main features are: violence, poor child care and alcoholism. Research showed that majority of respondents have negative attitude towards families at social risk, that has a big impact on social exclusion for families at social risk. Respondents distinguish two main difficulties that families at social risk face - communication, self-esteem, self-confidence, lack of self-regulation and negative society attitude towards families at social risk and their problems. Families at social risk are being ignored in the society and their problems are left for special institutions to deal with;

2. The main and most effective help for families at social risk is - team work and effective co-operation of various institutions (like municipality, ward, child protection unit, police and medical staff). Main help for families at social risk is clothing and footwear aid. According to respondents emotional support (like compassion, talking things out, comprehension and listening) is not required by families at social risk if their children have been taken away from them.
3. Hypothesis, that negative attitude towards families at social risk and returning children to those families exists, has been confirmed.

Main words: social risk family, taking child away from the family, social work.

***Visuomenės požiūris į vaiko grąžinimą
socialinės rizikos šeimai***

Gerbiamieji tyrimo dalyviai,
Maloniai prašau Jus atsakyti į žemiau pateiktus klausimus. Jūsų atsakymai į visus pateiktus klausimus yra labai svarbūs ir reikšmingi, nes padės geriau suprasti visuomenės požiūrį į socialinės rizikos šeimai, juose augančius vaikus ir vaikų paėmimo iš socialinės rizikos šeimos reikšmingumą. Pildant anketą, prie kiekvieno klausimo pažymėkite Jums tinkamą atsakymą langelyje varnele. Tais atvejais, kai Jūsų nuomone tinka keli atsakymai, pažymėkite kelis. Apklausa yra anonimiška.

Trumpai apie Jus:

1. Jūsų amžius:

- 18-25 m.
- 26-40 m.
- 41-60 m.
- 61 ir daugiau m.

2. Lytis:

- Vyras
- Moteris

3. Jūsų išsilavinimas:

- Pradinis
- Vidurinis
- Aukštesnysis
- Aukštasis

4. Jūsų užsiėmimas:

- Esu samdomas darbuotojas, turiu nuolatinį darbą
- Esu darbdavys/ė
- Esu ūkininkas/ė
- Esu studentas/ė
- Esu namų šeimininkas/ė
- Esu pensininkas/ė
- Esu bedarbis/ė

5. Gyvenamoji vieta:

- Miestas (20 000 ir daugiau gyventojų)
- Miestelis (5 001 – 20 000 gyventojų)

- Kaimas (1 – 5 000 gyventojų)

6. Kas, Jūsų nuomone, yra socialinės rizikos šeima? Pažymėkite visus tinkamus variantus.

- Šeima, kurioje yra sergančių ar neįgalių asmenų
- Savarankiškai gyventi neprisitaikę asmenys
- Šeima, kurioje neprižiūrimi vaikai
- Šeima, kurioje vartojamas alkoholis, narkotikai ir kitos psichotropinės medžiagos
- Šeima, kurioje naudojamas smurtas
- Bedarbiai
- Kita
(įrašykite).....

7. Ar teko susidurti su socialinės rizikos šeima (bendrauti, padėti ir t.t.)? Pažymėkite vieną tinkamą variantą.

- Taip
- Ne
- Negaliu pasakyti

8. Kaip, Jūsų nuomone, visuomenė vertina socialinės rizikos šeimas? Pažymėkite visus tinkamus variantus.

- Gaili
- Priima kaip natūralų reiškinį
- Užjaučia
- Smerkia
- Palaiko
- Kita
(įrašykite).....

9. Jūsų nuomone, kokios yra dažniausiai pasitaikančios socialinės rizikos šeimos? Pažymėkite visus tinkamus variantus.

- Šeimos, kurios nesugeba spręsti išskylančių problemų,
- Šeimos, kurios neturi bendravimo, savigarbos, pasitikėjimo savimi, savikontrolės įgūdžių
- Šeimos, kurios neturi vaikų priežiūros, jų auklėjimo įgūdžių
- Šeimos, kuriose dažni smurto atvejai
- Šeimos, kuriose vartojamos alkoholis, narkotikai ir pan.
- Šeimos, kuriose gyvena neįgalūs šeimos narys
- Skurdžiai gyvenančios šeimos

- Kita
(įrašykite).....

10. Su kokiais pagrindiniais sunkumais susiduria socialinės rizikos šeimos visuomenėje?

Pažymėkite visus tinkamus variantus.

- Neigiamas visuomenės požiūris į socialinės rizikos šeimas ir jų problemas
 Konfliktavimas su kaimynais, šalia gyvenančiais žmonėmis
 Mokesčių nemokėjimas
 Materialinių šaltinių stoka
 Bendravimo, savigarbos, pasitikėjimo savimi, savikontrolės įgūdžių neturėjimas
 Nedarbas
 Kita
(įrašykite).....

11. Kaip dažnai tenka girdėti apie paaimamus vaikus iš socialinės rizikos šeimų?

Pažymėkite vieną tinkamą variantą.

- Labai dažnai (kartą per mėnesį)
 Dažnai (kartą per pusmetį)
 Retai (kartą per metus)
 Neteko girdėti

12. Jūsų nuomone, dėl kokių priežasčių vaikai yra paaimami iš šeimos? Pažymėkite pagal svarbą: 5 – dažniausia priežastis, 4 – labai dažna priežastis, 3 – dažna priežastis, 2 – retai pasitaikanti priežastis, 1 – niekada nepasitaikanti priežastis.

	5	4	3	2	1
Tėvų negalė ar sveikatos problemos					
Tėvų nedarbas					
Tėvų piktnaudžiavimas alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis					
Netinkama vaikų priežiūra					
Tėvai naudoja fizinį smurtą prieš vaiką (-us)					
Tėvai naudoja seksualinį smurtą prieš vaiką (-us)					
Pragyvenimo šaltinių stoka					
Tėvai valstybės gaunamą paramą naudoja ne pagal paskirtį, ne šeimos interesams					
Netinkami tėvų draugai, su kuriais jie leidžia laiką					

Dėl netikėto įvykio šeimoje (pvz.: tėvų mirtis)					
--	--	--	--	--	--

13. Kaip manote, kas daugiausiai padeda socialinės rizikos šeimoms, kai jos susiduria su problemomis? Pažymėkite visus tinkamus variantus.

- Socialiniai darbuotojai/pedagogai
- Mokyklų/ikimokyklinių įstaigų pedagogai
- Savivaldybių, seniūnijų darbuotojai
- Vaiko teisių apsaugos darbuotojai
- Bendruomenių nariai
- Policijos pareigūnai
- Medicinos darbuotojai
- Giminės
- Draugai
- Kita

(įrašykite).....

14. Ar reikia socialinės rizikos šeimoms, iš kurių buvo paimti vaikai, padėti susigrąžinti vaikus į šeimą? Pažymėkite vieną tinkamą variantą.

- Būtinai reikia, vaikas turi augti šeimoje
- Reikia, bet atsižvelgiant į šeimos situaciją – ar yra tinkamos sąlygos augti vaikams
- Nereikia, vaikai turi augti tik saugioje aplinkoje, ko socialinės rizikos šeimos neužtikrina
- Nežinau

15. Jūsų nuomone, kas turėtų padėti socialinės rizikos šeimoms susigrąžinti vaiką (-us) į šeimą? Pažymėkite visus tinkamus variantus.

- Socialinis darbuotojas/pedagogas
- Vaiko teisių apsaugos specialistai
- Savivaldybių, seniūnijų darbuotojai
- Bendruomenių nariai
- Policijos pareigūnai
- Medicinos darbuotojai
- Mokyklų/ikimokyklinių įstaigų pedagogai
- Giminės
- Draugai
- Kita

(įrašykite).....

16. Jūsų manymu, kokiais būdais galima efektyviausiai padėti socialinės rizikos šeimoms susigrąžinti vaikus į šeimą? Pažymėkite visus tinkamus variantus.

- Socialinio darbuotojo/pedagogo pagalba
- Psichologo konsultacija
- Finansine parama
- Medicinine pagalba
- Maisto produktų parama
- Parama ugdymo priemonėmis vaikams
- Bendruomenės (kaimynų, giminaičių) pagalba
- Įvairių institucijų (savivaldybių, seniūnijų, Vaiko teisių apsaugos skyriaus, policijos pareigūnų, medicinos darbuotojų) bendradarbiavimu, komandiniu darbu
- Socialinės rizikos šeimos įtraukimu į problemų sprendimą, susijusį su vaikų grąžinimu
- Laisvalaikio organizavimu
- Kita
(įrašykite).....

17. Kada galima grąžinti paimtus vaikus į socialinės rizikos šeimą? Pažymėkite vieną tinkamą variantą.

- Kai visiškai išnyksta problemos socialinės rizikos šeimoje
- Kai problemos dar neišnykusios, bet šeima rodo dideles pastangas teigiamiems pokyčiams, kad vaikas galėtų grįžti į šeimą
- Kita
(įrašykite).....

18. Ar sutiktumėte padėti socialinės rizikos šeimai, iš kurios yra paimti vaikai (parama, išklausymas, patarimai, konkreti pagalba ir kt.)? Pažymėkite vieną tinkamą variantą.

- Taip
- Ne
- Nežinau

Jei atsakėte į 18 klausimą „Taip“, pereikite prie 19 klausimo. Jei atsakėte „Ne“ arba „Nežinau“ pereikite prie 20 klausimo.

19. Kokiais būdais sutiktumėte padėti socialinės rizikos šeimai?

	Sutikčiau	Greičiau sutikčiau nei nesutikčiau	Greičiau nesutikčiau nei sutikčiau	Nesutikčiau	Nežinau
Finansine parama					
Pagalba rūbais ir avalyne					
Parama maisto produktais					
Siūlymu kartu praleisti laisvalaikį					

Kvietimu dalytvauti šeimos šventėse					
Išklausymu, patarimais					

20. Jūsų manymu, ko labiausiai reikia šeimai, iš kurios yra paimti vaikai? Pažymėkite visus tinkamus variantus.

- Užuojautos, išsikalbėjimo, supratimo, išklausymo
- Įvairių institucijų darbuotojų pagalbos
- Piniginės paramos
- Edukacinių veiklų
- Kita

(įrašykite).....

Nuoširdžiai dėkojame už atsakymus!!!